

Povezanost postojanja strahova kod djece predškolske dobi i strahova njihovih roditelja

Šapina, Daniela

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Education / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:141:356957>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-03**

Repository / Repozitorij:

[FOOZOS Repository - Repository of the Faculty of Education](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Daniela Šapina

**POVEZANOST POSTOJANJA STRAHOVA KOD DJECE
PREDŠKOLSKE DOBI I STRAHOVA NJIHOVIH RODITELJA**

DIPLOMSKI RAD

Osijek, 2020.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Izvanredni Sveučilišni diplomski studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

**POVEZANOST POSTOJANJA STRAHOVA KOD DJECE
PREDŠKOLSKE DOBI I STRAHOVA NJIHOVIH RODITELJA**

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Psihologija odstupajućih doživljavanja i ponašanja u djetinjstvu i adolescenciji
Mentor: izv. prof. dr. sc. Slavka Galić
Sumentor: dr. sc. Valentina Ružić
Student: Daniela Šapina
Matični broj: 0267031846
Modul: A

Osijek, rujan, 2020.

SAŽETAK

Strah je neugodna emocija koja se prepoznaje vrlo rano u djetinjstvu, a predstavlja urođeni prirodni obrambeni mehanizam kojim se osoba štiti od različitih potencijalnih opasnosti. Dječji razvojni strahovi se javljaju, mijenjaju i spontano nestaju kada dijete preraste trenutačnu fazu razvoja, a uz svaku fazu vežemo specifične strahove koji imaju određenu ulogu za svaku pojedinu dob. Prerastanje razvojnih strahova javlja se kao posljedica povećanja djetetovih kognitivnih sposobnosti, kao i stjecanja šireg raspona strategija za suočavanje sa strahom. Razlike do kojih dolazi u pojavi i doživljaju strahova kod ljudi možemo pripisati međusobnom utjecaju naslijeđa i sredine. Većina istraživača smatra da na razvoj strahova utječe stjecanje iskustva, uvjetovanje i učenje po modelu, a veliki utjecaj imaju i roditelji te njihov odgoj.

Cilj ovoga istraživanja bio je ispitati učestalost različitih strahova kod djece predškolske dobi, ispitati povezanost postojanja strahova kod djece i njihovih roditelja, te ispitati postojanje razlike u broju strahova kod djece ovisno o količini njihove izloženosti medijskim sadržajima. Sudionici istraživanja bili su roditelji ($N=113$) djece u dobi od četiri, pet i šest godina. Roditelji su ispunjavali upitnik koji se sastojao od sociodemografskih pitanja, listi za označavanje koje su sadržavale brojne strahove te pitanja vezanih uz medijske navike djece i roditelja.

Rezultati istraživanja pokazuju da su kod djece najzastupljeniji razvojni strahovi te da postoji umjerena i pozitivna povezanost postojanja strahova kod djece i njihovih roditelja u odrasloj dobi. Nije dobivena statistički značajna razlika u ukupnom broju strahova kod djece s obzirom na količinu vremena koju provode pred ekranima, tj. njihovu izloženost medijskim sadržajima.

Ključne riječi: djeca predškolske dobi, mediji, roditelji, strah

Title: Relationship between fears in preschool children and their parents

SUMMARY

Fear is an unpleasant emotion recognized early on in childhood and it represents an inborn coping mechanism that a person uses to protect themselves from different potential dangers. Children's developmental fears appear, alter, and spontaneously disappear when a child outgrows a certain phase of development; in each phase specific fears appear that play a certain role in that age. Outgrowing developmental fears occurs as a result of increase of the child's cognitive skills as well as acquiring a broader spectrum of strategies to cope with fears. The differences in occurrence and experience of fears can be attributed to the mutual influence of inheritance and environment. Most researchers believe that fears mostly developed through experience, conditioning and observation, but substantial role also have parents and their parenting style.

The goal of this research paper was to examine the frequency of various fears that preschoolers have, the correlation of the children's fears and their parents' fears, and to examine whether there is a difference in the number of children's fears depending on the amount of their exposure to media content. The participants of the research were parents ($N=113$) of children four, five and six years of age. The parents took part in a survey that consisted of socio-demographic questions, check lists that contained numerous fears and questions regarding media habits of children and parents.

The results show that most common in children are developmental fears and that there is a moderate, positive correlation between the fears children and their parents (as adults) have. Also, no statistically significant difference was found between the overall number of children's fears depending on the time they spend in front of screens i.e. depending on the exposure to media content.

Key words: preschoolers, media, parents, fear

SADRŽAJ

1. UVOD	2
1.1. Strah.....	3
1.1.1. Dječji razvojni strahovi.....	5
1.1.2. Sadržaj dječjih razvojnih strahova s obzirom na dob djece	7
1.1.3. Kada dječji strah postaje pretjeran?	9
1.2. Faktori koji dovode do razlika u pojavi i doživljaju straha	11
1.2.1. Temperament	11
1.2.2. Privrženost	12
1.2.3. Učenje	15
1.2.4. Utjecaj roditelja i njihovih odgojnih postupaka na emocionalni razvoj djece	19
1.2.5. Utjecaji medija	21
2. METODOLOGIJA	23
2.1. Vrsta istraživanja	23
2.2. Istraživačka etika	23
2.3. Cilj istraživanja.....	23
2.4. Istraživačka pitanja i hipoteze istraživanja	23
2.5. Mjerni instrumenti	24
2.6. Postupak prikupljanja podataka.....	24
2.7. Sudionici istraživanja	25
3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I INTERPRETACIJA	26
3.1. Učestalost strahova kod djece i razlike u ukupnom broju strahova s obzirom na dob i spol djece	26
3.2. Povezanost ukupnog broja strahova djece i njihovih roditelja te sličnost sadržaja strahova.....	29
3.3. Postojanje razlike u broju strahova kod djece ovisno o količini njihove izloženosti medijskim sadržajima	31
4. RASPRAVA.....	33

4.1. Uočeni problemi tijekom istraživanja.....	45
4.2. Praktična primjena dobivenih rezultata	45
5. ZAKLJUČAK	47
6. LITERATURA.....	48
7. PRILOZI.....	52
8. IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA	59

1. UVOD

Neka djeca već od najranije dobi pokazuju hrabrost i odlučnost. Takva se djeca neće lako pokolebati, pokazivat će znatizelju, snalažljivost i opuštenost u većini situacija. S druge strane, neka djeca pokazuju upravo suprotne osobine, kao što su plašljivost, opreznost i povučенost. Dijete s takvim osobinama će vjerojatno izbjegavati nova iskustva, teže će stupati u kontakt s drugim ljudima, a možda i propustiti mnoge prilike za razvijanje osobnih talenata. Osim toga, i kasnije u životu takva djeca mogu biti manje uspješna na poslu ili manje uspješno stupati u zadovoljavajuće veze (Shapiro, 2002).

„Premda emocije imaju univerzalne aspekte, koji se temelje na našoj potrebi za komunikacijom s drugima i za dobivanjem pažnje i zaštite u dojenačkoj dobi, različiti pojedinci na različite načine doživljavaju i pokazuju različite emocije.“ (Oatley i Jenkins, 2003, str. 190). Unatoč tome što je jedno dijete od rođenja plaho, a drugo društveno, svako od njih će se tijekom odrastanja susresti sa strahovima (Shapiro, 2002). Strah je neugodna emocija koja se može prepoznati vrlo rano u djetinjstvu (LaFreniere, 2000; prema Brajša-Žganec i Slunjski, 2007), otprilike tijekom druge polovine prve godine (Berk, 2015). Strah „predstavlja urođeni prirodni obrambeni mehanizam kojim se osoba štiti od različitih potencijalnih opasnosti kako bi sačuvala vlastiti život i osigurala biološki opstanak“ (Mikas i sur., 2015, str. 1). Kod djece se uglavnom javljaju razvojni strahovi koji su primjereni njihovom trenutnom stadiju zrelosti, kao i njihovoj starosnoj dobi (Ennulat, 2010). Iako ih smatramo uobičajenim i sastavnim dijelom ljudskoga razvoja, oni ponekad mogu biti toliko intenzivni i dugotrajni da ometaju svakodnevno funkcioniranje djeteta (Vulić-Prtorić, 2002).

Vrsta i intenzitet doživljenog straha varirat će ovisno o urođenim strukturama, naslijeđu, životnoj sredini i osobnom iskustvu pojedinca. Dakle, razlike do kojih dolazi u pojavi i doživljaju strahova vjerojatno su rezultat međusobnog utjecaja naslijeđa i djetetove sredine (Riemann, 2002). Slično tvrde Oatley i Jenkins (2003), koji kažu kako neki pojedinci zbog odgoja, genetske konstitucije ili pak oba činitelja, pokazuju sklonost prema doživljavanju i pokazivanju pojedinih emocija u većoj mjeri u odnosu na druge emocije. Također objašnjavaju kako neki istraživači smatraju da najvažniji temelj emocionalnih sklonosti leži u odnosu roditelj-dijete, kao što je privrženost (Cassidy, 1994; prema Oatley i Jenkins, 2003), dok drugi vjeruju kako je ipak riječ o činiteljima unutar djece (Kagan, 1994; prema Oatley i Jenkins, 2003), kao što je temperament. Pojedina istraživanja provedena na ljudima i životinjama pokazuju kako se plašljivost, iako je snažna urođena crta, može mijenjati ovisno o načinu na koji se okolina odnosi prema djetetu (Shapiro, 2002).

Marković (2008) tvrdi da u većini slučajeva najveći utjecaj na razvoj dječjih strahova ima učenje (poučavanje, stjecanje iskustva, uvjetovanje, učenje po modelu). Koga i čega će se dijete plašiti, te koliko će i kako izražavati strah, može ovisiti o njegovim dotadašnjim iskustvima (Starc i Žižak, 2014), ali i trenutnoj situaciji (Thompson i Limber, 1991; prema Berk, 2015). Primjerice, ako je djetetu pas ugrizom nanio bol, dijete kroz neposredno iskustvo može naučiti strah od psa (ili pasa) (Starc i Žižak, 2014). Isto tako, reakcija straha može biti izazvana i klasičnim uvjetovanjem kroz veliki broj podražaja (Vasta i sur., 2005), o čemu će kasnije biti riječ. S druge strane, Bandura (prema Vasta i sur., 2005) vjeruje kako je dječji razvoj s godinama sve više i više temeljen na učenju opažanjem. Takvo učenje podrazumijeva da dijete prvo opaža, a zatim imitira modele, tj. izvodi ponašanje koje je isto ili slično ponašanju modela (Vasta i sur., 2005). To vrijedi za ponašanje, ali i za emocije (Oatley i Jenkins, 2003). Na primjer, ako se majka uplaši insekta svaki puta kada ga ugleda, moguće je da će se i kod djeteta javiti isti strah. Prema tome, dijete može naučiti strahove od njemu važnih osoba, što znači da su strahovi i pod utjecajem odgoja (Starc i Žižak, 2014). Dakle, i obitelj i društvo mogu pospješiti određene strahove kod djece (Riemann, 2002). Premda je dijete možda već moglo svladati pojedine strahove koji su dio normalnoga razvoja, okolina ih može učvrstiti svojim postupcima, tako da oni i dalje nastavljaju postojati iako za dijete više nemaju značajnu funkciju (Essau, 2014). U tome veliku ulogu igra odnos roditelja prema djetetovim strahovima (Shapiro, 2002). Isto tako, brojni autori naglašavaju kako i mediji mogu imati utjecaj na strahove kod djece, ovisno o medijskom sadržaju kojima su djeca najčešće izložena.

1.1. Strah

Emocije definiramo kao unutrašnje reakcije koje mogu biti pozitivne ili negativne (Vasta i sur., 2005). One nam pomažu u izražavanju vlastite spremnosti kako bismo uspostavili, održali ili promijenili odnos prema okolini u nama važnoj situaciji (Campos i sur., 2004; Saarni i sur., 2006; prema Berk, 2015). Drugim riječima, emocije nas pripremaju na akciju brзом procjenom osobnog značenja određene situacije (Berk, 2015). Također, emocije utječu na razmišljanje, osjećaje i djelovanje pojedinca (Ennulat, 2010). Strah pripada skupini temeljnih emocija, zajedno uz radost, interes, iznenađenje, ljutnju, tugu i gađenje (Berk, 2015). Temeljne emocije su univerzalne svim ljudima, što znači da ih možemo prepoznati u različitim kulturama (Oatley i Jenkins, 2003). Emocija straha postoji neovisno o stupnju razvijenosti naroda ili pojedinca. Mijenjaju se samo objekti straha (ono što u određeno vrijeme uzrokuje strah), te mjere i sredstva kojima taj strah nastojimo spriječiti (Riemann, 2002).

Najosnovnija funkcija straha je pokretanje mehanizma koji obavještava organizam da se nalazi u opasnosti (Zlotovic, 1989). Javlja se u situacijama kada se pojedinac suočava s nekim vanjskim objektom (npr. živa osoba, životinja, zvuk) ili pak unutarnjim, intrapsihičkim sadržajem (npr. duhovi, čudovišta) koji pojedinac sam u sebi stvori (Jakušić, 2005; prema Tatalović Vorkapić i Knapić, 2015). Strah plaši zato što naglo otkriva pritajene opasnosti i samoj osobi i drugima (Zlotovic, 1989). Pojedinac se u stanju straha nastoji obraniti od prijetećeg objekta, mobilizirajući sve obrambene snage (Bačan, 2013).

Budući da strah upozorava pojedinca kako bi okolnosti mogle biti opasne (Wenar, 2003), te ga priprema na izbjegavanje opasnosti ili minimaliziranje prijetnje (Starc i Žižak, 2014), možemo reći da je strah bitan za preživljavanje (Laporte i sur., 2017). Emocija straha s jedne strane budi određene snage u čovjeku koje nastoje izdržati ili pobijediti opasnu situaciju, dok s druge strane potiče nagon za bijegom i udaljavanjem (Ennulat, 2010). Ta reakcija, tzv. "napad-bijeg" reakcija (Zucaro, 2015), evolucijski je uvjetovana te postoji kako bi ljudima omogućila opstanak (Ennulat, 2010). Amigdala je „centar za strah“ u mozgu (Crist, 2005; prema Tatalović Vorkapić i Knapić, 2015) koji je odgovoran za oslobađanje kemijskih prijenosnika poput adrenalina kada se osjećamo ugroženo (Reznick, 2013). Ako uočena opasnost doista postoji, amigdala uključuje tzv. „simbol za uzbunu“ (Crist, 2005; prema Tatalović Vorkapić i Knapić, 2015), a strah dovodi organizam u stanje opće spremnosti (Starc i Žižak, 2014). Tada se ujedno isključuje prefrontalni korteks, zaslužan za racionalno razmišljanje, i u potpunosti prepušta kontrolu amigdali (Reznick, 2013). Dakle, možemo zaključiti da je reakcija straha izvan naše kontrole, te da ju ne možemo svjesno i namjerno izazvati (Marković, 2008). Kako strah definiramo i kao emociju očekivanja opasnosti, on potpuno privlači našu pažnju te nas potiče na pozorno promatranje prijetnje koje se plašimo (Oatley i Jenkins, 2003).

Svaki put kada doživimo strah dolazi do brojnih promjena u organizmu (Marković, 2008). Budući da je strah složeno iskustvo, izražava se na različitim razinama; uključuje tjelesne, kognitivne i bihevioralne komponente. Tjelesna se komponenta izražava kroz brže otkucaje srca, ubrzano i duboko disanje, nedostatak kisika, proširene zjenice, crvenilo, pojačano znojenje, napetost mišića, drhtanje, mučninu itd., a općenito se aktivira cijeli metabolizam. Na kognitivnoj se razini strah može manifestirati u obliku zaboravljivosti, nervoze, samokritičnosti, problema s koncentracijom, različitih briga, očekivanja katastrofe, teškoća pri obavljanju svakodnevnih zadataka, te stalnog pretraživanja okoline u potrazi za opasnosti. Bihevioralna se razina straha izražava u obliku izbjegavajućeg ponašanja, a može uključivati

plač, vrištanje, udaljavanje od situacije, griženje noktiju, drhtanje zubi i usana, mucanje, škrgut zubi, izbjegavanje uspostavljanja kontakta očima i sl. (Essau, 2014).

Emocija straha se javlja u situacijama kojima nismo dorasli (Riemann, 2002), a obično nestane kada dosegemo novi stupanj razvoja (Ennulat, 2010). Svaki korak u našem sazrijevanju vodi nas u nešto novo i nepoznato što još nismo doživjeli (Riemann, 2002). Istraživati i spoznati uvijek podrazumijeva napuštanje sigurnosti (svega što je uobičajeno), kao i izlaganje opasnosti (Zlotovic, 1989), stoga je svaki razvoj u našem životu praćen osjećajem straha (Ennulat, 2010). Kako nas život iznova vodi nečemu novom, zapravo nas strah neprestano prati. „Najprije iskrsne u našoj svijesti u osobito važnim trenucima našeg razvitka, tada kad moramo napustiti utabane staze, kad je sazrelo vrijeme za nove zadaće ili promjene“ (Riemann, 2002, str. 12). Prihvatanje i vladanje strahom omogućuje daljnji razvoj pojedinca (Riemann, 2002), pa se ta sposobnost smatra jednim od kriterija zrelosti (Ennulat, 2010). „Strahovi (...) stoje u vezi s tjelesnim, duševnim ili socijalnim razvitkom i javljaju se s preuzimanjem novih funkcija u zajednici ili društvu. Takav korak znači uvijek prekoračene granice i traži od nas da se oslobodimo neke navike, nečeg pouzdanog i da se odvažimo na novo, neprovjereno“ (Riemann, 2002, str. 13). Riemann (2002, str. 12) tvrdi: „da su razvitak, odrastanje i sazrijevanje usko povezani s prevladavanjem straha, i da svaka životna dob čini njoj odgovarajuće korake u sazrijevanju, praćene određenim oblicima straha, kojima treba ovladati da bi korak bio uspješan“. Dakle, postoje strahovi koji su primjereni pojedinoj životnoj dobi i razvoju pojedinca koje on sam nadraستا kako bi se dalje mogao razvijati (Riemann, 2002).

1.1.1. Dječji razvojni strahovi

Ni u jednom periodu života čovjek ne nauči toliku količinu novoga kao u djetinjstvu. Igrajući se i istražujući, djeca postupno upoznaju svoju okolinu (Ennulat, 2010). Međutim, poslije dobi od šest mjeseci, strah zadržava istraživački entuzijizam beba koje su postale tek pokretne. Tada bebe počinju upotrebljavati poznate skrbnike kao sigurnu bazu i točku od koje kreću istraživati okolinu, a po potrebi im se vraćaju po emocionalnu podršku (Berk, 2015). Dječja radoznalost ipak predstavlja snažan pokretač koji djecu potiče na istraživanje i na taj način ih svakodnevno tjera u nepoznato (Ennulat, 2010). Stiefenhofer (2002; prema Tatalović Vorkapić i Knapić, 2015) naglašava kako je proces odrastanja povezan s velikim brojem doživljaja koji mogu uzrokovati nesigurnost i strahove. Prema tome, možemo reći da su strahovi sastavni dio dječjeg razvoja (Vulić-Prtorić, 2002).

Budući da je djeci mnogo toga na svijetu novo, uglavnom sva djeca u nekom periodu odrastanja osjećaju strah (Marković, 2008). Dječje strahove opisujemo kao reakcije na uočenu

prijetnju koje podrazumijevaju unutarnji osjećaj neugode, promjene u tijelu i izbjegavanje te opasnosti (Vulić-Prtorić, 2002). Dječji razvojni strahovi su primjereni dječjem trenutnom stadiju zrelosti, kao i njihovoj starosnoj dobi (Ennulat, 2010). Isto tako, emocija straha je normalna pojava za svaku dob djeteta, a strahovi se javljaju, mijenjaju i spontano nestaju kada dijete preraste trenutnu fazu razvoja. Uz svaku djetetovu razvojnu fazu vežemo specifične strahove koji imaju određenu ulogu za tu dob. Kao i svaki dio razvoja, i strahovi se razvijaju, tj. postupno prelaze iz jednog u drugi oblik i pretvaraju se u strahove nove razvojne faze (Bačan, 2013). Specifični strahovi najčešće prolaze spontano, a imaju važnu ulogu u odrastanju i osamostaljivanju djeteta (Mikas i sur., 2015). Ovladavanjem strahovima trenutačne razvojne faze, dijete postaje sposobno uhvatiti se ukoštac sa strahovima i zadacima nadolazeće faze razvoja. Razvojni strahovi uglavnom ne zahtijevaju pomoć stručnjaka (Bačan, 2013). S obzirom na to da se djeca plaše stvari koje trenutno ne razumiju, roditelji ne mogu osloboditi dijete od straha (Marković, 2008). To ne bi niti bilo poželjno, jer svladavanje strahova ima važnu ulogu u razvoju djeteta (Bačan, 2013).

Strah kod djece mogu izazvati stvarne opasnosti, ali i pojave koje dijete percipira opasnima. Stvarne opasnosti, kao što su požar ili jureći automobil, izazivaju stvarne strahove. Treba naglasiti da ti strahovi (u primjerenom količini) imaju pozitivnu funkciju jer služe kao zaštitni mehanizam protiv opasnosti. Tako će npr. strah od udara automobila upozoriti dijete da pažljivije prijeđe cestu (Reznick, 2013), dok će strah od boli spriječiti dijete da po drugi puta dodirne vrući štednjak (Essau, 2014). S druge strane, postoje pojave koje djeca smatraju opasnima, a koje to nisu. Starc i Žižak (2014, str. 259) tvrde da je „osnovni izvor neutemeljenih dječjih strahova djetetova ovisnost o drugima i potreba za sigurnošću i zaštitom te spoznajna nezrelost i neznatno životno iskustvo.“ Tijekom odrastanja djeca uče kojih se stvari i situacija trebaju bojati, a ujedno i kako se nositi sa strahom i opasnim događajima. „Strahovi (...) upozoravaju dijete da preuzme mjere opreza i pripremi se za brojne izazove s kojima će se morati suočavati kroz odrastanje“ (Vulić-Prtorić, 2002, str. 1). Upravo će realno neopasne stvari, tj. stvari koje dijete percipira opasnima, naučiti dijete na siguran način čega se treba plašiti (Starc i Žižak, 2014).

Razvoj strahova predstavlja odraz povećane realnosti u dječjem mišljenju, kao i većih razvojno primjerenih zadataka (Wenar, 2003). Drugim riječima, prerastanje strahova javlja se kao posljedica povećanja djetetovih kognitivnih sposobnosti sukladno njegovoj dobi (Crist, 2005; prema Tatalović Vorkapić i Knapić, 2015). Kao što je već spomenuto, radoznalost i želja za istraživanjem vode dijete prema mogućim opasnostima vanjskoga svijeta, a ujedno ga udaljavaju od sigurnosti poznatoga. Na taj način dijete s vremenom dovodi u ravnotežu ono što

mu je strano i opasno s onim što mu je blisko i sigurno. Starc i Žižak (2014) objašnjavaju kako se dijete u početku udaljava od objekta straha, a zatim mu se postupno približava dolazeći do one udaljenosti na kojoj može kontrolirati strah i shvatiti postojeću opasnost. Ta je ravnoteža važna za djetetov zdrav razvoj te mu omogućava da prijeteće objekte percipira na drugačiji način i prevlada svoje strahove (Starc i Žižak, 2014). Dijete tada postaje učinkovitije u razlikovanju prijetećih i neprijetećih objekata (Berk, 2015), tj. prave opasnosti i onoga što mu ne može nanijeti ozbiljnu štetu. Wenar (2003) tvrdi da otprilike polovica strahova nestaje tijekom tri mjeseca.

1.1.2. Sadržaj dječjih razvojnih strahova s obzirom na dob djece

Mnogi autori tvrde kako svaka dob djeteta „odnosi neke strahove i donosi neke nove“ (Starc i Žižak, 2014, str. 258). To znači da razvojni strahovi u većini slučajeva pokazuju relativno pravilan obrazac javljanja i nestajanja (Starc i Žižak, 2014).

Između rođenja i šestog mjeseca života, kada senzomotoričke vještine dominiraju u prilagođavanju djeteta, razlozi za strah su jaki senzorni podražaji i glasni zvukovi (Essau, 2014). Osim toga, kako dijete ne bi moglo samo preživjeti u prvim mjesecima života, u trenucima odsutnosti odraslih osoba javlja se strah od potpunog uništenja (dezintegracije) (Bačan, 2013).

Između šestog i dvanaestog mjeseca senzomotoričke sheme utječu na konstantnost objekta pa su razlozi za strah nepoznate osobe i odvajanje (Essau, 2014). U razdoblju od drugog do sedmog mjeseca dojenče razvija predodžbu svojega skrbnika. Tada postupno počinje razlikovati skrbnika od drugih osoba, pa se kao posljedica toga u dobi od šest mjeseci kod djeteta javlja strah od nepoznatih osoba (Starc i sur., 2004). Mikas i sur. (2015) smatraju da je to prva prava reakcija straha. Nadalje, Starc i sur. (2004) naglašavaju kako je separacijski strah česta emocija u razdoblju od šestog do osmog mjeseca, a Bačan (2013) navodi kako je u drugoj polovini prve godine primaran strah od gubitka važne osobe, koji se javlja u situacijama kada bliska osoba djetetu nije na raspolaganju. Kako dijete još nema kapacitet zadržati sliku važne osobe, u trenucima njezine odsutnosti razvija strah, misleći da je bliska osoba zauvijek izgubljena (Bačan, 2013). Ako dijete polazi u jaslice, prisutan je i osjećaj straha i napuštenosti, osobito tijekom prvih dana (Starc i sur., 2014)

Između druge i četvrte godine, tijekom predoperacijskog razdoblja, djeca su sposobna predočiti si nešto, no još uvijek ne razlikuju maštu i stvarnost. Kao rezultat toga, strahovi u navedenom periodu uglavnom proizlaze iz dječje mašte (npr. mrak, potencijalni provalnici) (Essau, 2014). U dobi od dvije godine dijete shvaća da može razveseliti ili rastužiti važnu osobu, pa se javlja strah od gubitka ljubavi bliske osobe (Bačan, 2013). Starc i sur. (2004) nazivaju

drugu godinu razdobljem mnogih strahova te navode kako se dijete boji jakih zvukova (npr. grmljavine, usisavača), tamnih boja, velikih objekata (npr. kamiona), promjene u prostoru, vjetra, kiše, divljih životinja, odvajanja od majke u vrijeme odlaska na spavanje, mraka i samoće. Strah od odvajanja i nepoznatih osoba može se javiti u novim i nepoznatim situacijama kao što su izleti, zimovanja i ljetovanja. Zatim, u dobi od tri godine, kod djece se javlja strah od kazne. Taj strah je ujedno i primarni strah u navedenoj dobi, budući da djeca od treće godine pa sve do školskih dana dobivaju brojne zabrane od roditelja. Isto tako, javljaju se i vizualni strahovi kao što su strah od maski, obilježenih ili jako starih ljudi, a česti su i strah od mraka, samoće, životinja (Bačan, 2013), stranih ljudi, predmeta, policajaca, lopova te insekata (Starc i sur., 2004). Dijete do dobi od tri godine ne može govoriti o svojim strahovima, nego ih roditelji uočavaju kroz djetetovo ponašanje (Bačan, 2013). Ako je strah intenzivan, dijete plače, vrišti i vješa se za odraslu osobu (Starc i Žižak, 2014). Nakon treće godine, dijete razvija govor koji mu omogućava verbaliziranje strahova, tj. razgovor o stvarima, pojavama i osobama kojih se boji (Bačan, 2013). U četvrtoj godini na pojavu straha utječe neočekivanost, a pojavljuju se i noćne more. U toj dobi su i dalje prisutni strah od mraka i samoće, rastu strahovi od majčinog večernjeg izlaska i odvajanja (Starc i sur., 2004), a javlja se i strah od glasnih zvukova (Bačan, 2013). Isto tako, smanjuje se strah od poznatih životinja, a raste strah od divljih životinja (Starc i sur., 2004).

Između pete i sedme godine, odnosno kasnih perioda predoperacijskog razdoblja i tijekom razdoblja konkretnih operacija, djeca su sposobna logički misliti (Essau, 2014). Tada su razlozi za strah konkretne opasne situacije (Bačan, 2013), kao što su prirodne katastrofe, ozljede, životinje i strahovi bazirani na medijima (Essau, 2014). U petoj godini rastu strahovi od nesretnih slučajeva, bolesti, mraka i imaginarnih bića, nepoznatih osoba, duhova, lopova, fantoma koji se skrivaju pod krevetom ili u ormaru te strah da se majka neće vratiti kući. Isto tako, dolazi i do porasta stvarnih strahova kao što su strah od ozljeđivanja, pada i pasa, a smanjuje se strah od ružnih ljudi. Nadalje, u šestoj godini dijete hrabro podnosi ozbiljne povrede, dok se boji trna, posjekotine i krvi. Također se javljaju i strah od zvukova, duhova, vještica, vode, groma, munje, samoće, da je netko pod krevetom (spavati sam u krevetu, biti sam kod kuće), da će se netko izgubiti, da će se mami nešto dogoditi te da bi majka mogla umrijeti (Starc i sur., 2004). Prema Starc i sur. (2004) sedma godina je strašljivo doba, a djetetu su potrebni rituali koji mu daju osjećaj sigurnosti (npr. otac gleda ispod kreveta ima li lopova). Javljaju se strah od mraka, tavana, podruma, sjena, špijuna, ljudi koji se skrivaju u ormaru, pod krevetom, strahovi koji nastaju nakon pričanja strašnih priča, filmova, gledanja TV-a, a pojačava se strah od gubitka ljubavi bliskih osoba (roditelja, odgojitelja) (Starc i sur., 2004).

Isto tako, kod djeteta se javljaju i brige vezano uz to da će zakasniti u školu, da nije naučio gradivo te da ga drugi ne vole (Bačan, 2013).

S navršenih osam godina djeca se počinju bojati stvarnih opasnosti te polako blijede djetinji strahovi (Bačan, 2013). Vulić-Prtorić (2002) navodi kako djeca mlađe školske dobi osjećaju strah od životinja, imaginarnih bića, tjelesnih povreda, bolesti, smrti, škole i mraka.

1.1.3. Kada dječji strah postaje pretjeran?

Dječje razvojne strahove smatramo uobičajenim i sastavnim dijelom ljudskog razvoja. Međutim, ti strahovi ponekad mogu postati toliko intenzivni i dugotrajni da ometaju svakodnevno funkcioniranje djeteta. U tom slučaju dijete postaje jako zabrinuto i uznemireno, a također izbjegava zastrašujuće podražaje (Vulić-Prtorić, 2002). Ollendick i King (1994; prema Muris, 2007) tvrde kako više od 60% djece izjavljuje da im vlastiti strahovi znatno ometaju svakodnevne aktivnosti. Mikas i sur. (2015) naglašavaju da je potrebno razlikovati razvojne strahove od neurotskih strahova, tj. strahove koji su sastavni dio djetetova razvoja od strahova koji se vežu uz stresne i traumatske događaje.

Razvojni strahovi većinom prolaze sami od sebe, odnosno nakon određenog vremena (Wenar, 2003) i uz pomoć podržavajuće okoline te emocionalno stabilne obitelji (Mikas i sur., 2015). U normalnim uvjetima, dijete kroz razvojne strahove postaje zrelije (Starč i Žižak, 2014), no neki od strahova nadilaze djetetove obrambene snage (Mikas i sur., 2015). Wenar (2003) procjenjuje da otprilike 3 do 8% djece doživljava pretjerane strahove. Neurotski strahovi ne prolaze spontano (Bačan, 2013), a nastaju kao posljedica nemogućnosti prevladavanja razvojnih strahova (Mikas i sur., 2015). Isto tako, neurotski strahovi se zadržavaju iz prethodne faze razvoja, iako je dijete kronološki u novoj razvojnoj fazi (Bačan, 2013). Riemann (2002) naglašava kako strah može biti veliko opterećenje za dijete ako prekorači određenu mjeru i potraje dugo, a osobito u ranom djetinjstvu kada dijete još nije razvilo potrebne obrambene mehanizme. Kada se strah javi u fazi kojoj dijete još nije kognitivno doraslo, teško ga je psihički razraditi. Tada se javljaju razne posljedice kao što su prepreke u razvoju, stagnacija, dobna regresija i nastanak simptoma, a uloga straha prestaje biti pozitivna (Riemann, 2002). Osim što neurotski strahovi nastaju zbog nemogućnosti svladavanja razvojnih strahova, oni mogu biti i posljedica poteškoća u razvoju, neadekvatne podrške roditelja (Mikas i sur., 2015), kao i rezultat slabosti u odnosu roditelj-dijete (npr. u slučajevima nesigurne privrženosti) (Jakušić 2005; prema Tatalović Vorkapić i Knapić, 2015).

Vulić-Prtorić (2002) navodi pet osnovnih kriterija za razlikovanje normalnih od patoloških oblika strahova. To su:

1. Situacijska primjerenost (procjena straha s obzirom na kontekst u kojem se javlja i njegovu primjerenost i opravdanost),
2. Intenzitet simptoma (zavisi od stupnja i blizine zastrašujuće situacije ili objekta, nije uvijek direktno povezan sa zastrašujućim podražajem),
3. Trajanje simptoma (ovisi od poremećaja do poremećaja),
4. Stupanj u kojem simptomi ometaju normalno funkcioniranje (poteškoće koje ometaju socijalno, vrtičko/školsko i svakodnevno funkcioniranje djeteta),
5. Razvojna primjerenost straha ili anksioznosti (osim podataka o intenzitetu, trajanju i problemima koje uzrokuje strah, za pravilno postavljanje dijagnoze potrebno je uzeti u obzir spol i dob djeteta).

Ukoliko dijete ne preraste neki od razvojnih strahova, mogu se razviti anksioznost, fobija ili generalizirani strah. Anksioznost (prema Starc i Žižak, 2014) definiramo kao strah koji se pojavljuje uz predviđanje, tj. očekivanje da bi se nešto moglo dogoditi. Ujedno je i emocija duljega trajanja, ali slabijeg intenziteta od straha. Anksioznost nastaje postupno, a dijete je tada nesigurno, ovisno o drugima i nema samopouzdanja. Kao rezultat toga, dijete traži potvrdu za sve što radi, zbog straha od neuspjeha odbija one zadatke za koje misli da ih neće moći ispuniti i nezadovoljno je svojim uratkom. Kada je riječ o fobiji (prema Starc i Žižak, 2014), možemo ju definirati kao snažan i pretjeran strah od predmeta ili situacija koje zapravo nisu opasne (npr. strah od pauka, zatvorenog prostora), a toga je čak i svjesna osoba koja pati od fobije. S druge strane, uzrok fobije ne mora biti jasan. Kod djece se najčešće radi o fobiji od pasa, mraka, kukaca ili gmazova. Ono tada izbjegava situacije koje mogu dovesti do takvog straha, a objekt fobije kod djeteta izaziva lupanje srca, znojenje, drhtanje i prestrašen izgled. Strah se može javiti kao posljedica traumatskih događaja (npr. požara, ozbiljnih roditeljskih svađa), dok generalizirani strah (prema Starc i Žižak, 2014) može izazvati sve ono što dijete podsjeća na traumatsko iskustvo (npr. miris dima, povišen ton). Strah od ponovnog doživljavanja događaja izaziva razdražljivost, osjetljivost i pretjeranu plašljivost, a dijete loše spava jer je u stalnom iščekivanju opasnosti. Sva tri opisana oblika straha zahtijevaju stručnu pomoć.

1.2. Faktori koji dovode do razlika u pojavi i doživljaju straha

1.2.1. Temperament

Već tijekom prvih sati njihova života, kod djece se primjećuju značajne individualne razlike u ponašanju i emocijama. Primjerice, neka djeca su mirna te se lako ponovno umire u slučaju da postanu uznemirena, dok su druga pak razdražljiva, što znači da se lako uznemire i tu uznemirenost intenzivno pokazuju. Isto tako, neka djeca se lako upuštaju u socijalne interakcije s drugim ljudima, dok se druga djeca nastoje povući u situacijama kada se drugi pokušavaju s njima igrati. Te se opisane razlike nazivaju temperamentom (Oatley i Jenkins, 2003). Temperament ujedno opisuje djetetov stil ponašanja, odražavajući kako dijete nešto čini, više nego što ono čini (Vasta i sur., 2005).

Budući da kod djece ličnost ne uključuje brojne komponente, koje tek kasnije postaju vidljivima (uvjerenja, stavovi, vrijednosti), proučavanje djetetove ličnosti svodi se na proučavanje izražavanja emocija i reakcija na podražaje iz okoline (Vasta i sur., 2005), tj. na proučavanje temperamenta. Berk (2015) definira temperament kao stabilne individualne razlike u reaktivnosti i samoregulaciji koje se rano pojavljuju. Pri tom reaktivnost označava razlike u brzini i intenzitetu emocionalne pobuđenosti, pažnje i motoričke aktivnosti (Berk, 2015). Samoregulacija se odnosi na strategije koje mijenjaju reaktivnost (Rothbar, 2004; Rothbar i Bates, 2006; prema Berk, 2015).

Zakočena, tj. inhibirana djeca reagiraju bojažljivo i izbjegavajuće na nepoznate situacije (Vasta i sur., 2005). Jerome Kagan (prema Vasta i sur., 2005) navodi da je inhibiranost urođena značajka temperamenta koja je vidljiva samo u nekim situacijama. Navedeni je autor, zajedno sa suradnicima, proveo jedno od najpoznatijih istraživanja s inhibiranom djecom koje je osmišljeno s ciljem utvrđivanja jesu li određena ponašanja i fiziološke reakcije inhibirane djece vidljive u ranoj dobi te jesu li stabilne tijekom djetinjstva (Kagan, 1989b; Kagan i sur., 1992; prema Vasta i sur., 2005). U početku su promatrali skupinu dvogodišnje djece kako bi identificirali onu koja su u laboratorijskim uvjetima reagirala na nepoznate ljude i predmete vrlo bojažljivo (jako inhibirana djeca) te onu koja su reagirala bez straha (jako neinhibirana djeca). Za istraživanje je odabrano 15% bojažljive djece, dok je 15% nebojažljive djece uzeto za usporedbu. U dobi od pet i pol i sedam i pol godina, djeca su ponovno ispitana kako bi se vidjelo reagiraju li još uvijek jednako u istim uvjetima (što bi trebao biti slučaj ako je inhibiranost stabilna crta ličnosti). U istraživanje su uključene brojne mjere ponašanja (zadaci rješavanja problema s nepoznatom odraslom osobom, ispitivanje interakcije s nepoznatim vršnjacima, ispitivanje socijalnog ponašanja u školi). Rezultati pokazuju da je čak 75% djece i

šest godina kasnije pokazivalo konzistentno ponašanje s početnom klasifikacijom. Isto tako, većina inhibirane djece razvila je i druge vrste strahova i tjeskoba. Istraživači su ispitali i brojne fiziološke reakcije djece (otkucaje srca, širenje zjenica, otpuštanje određenih spojeva u krv tijekom rješavanja kognitivnih testova), koje se uglavnom javljaju u stresnim situacijama (Fox, 1989; Kagan i sur., 1987; prema Vasta i sur., 2005). Ti su podaci također pokazali konzistentnost s ponašajnim mjerama, tj. djeca koja su klasificirana kao inhibirana pokazivala su i višu razinu fiziološkog uzbuđenja u novim situacijama. No, treba napomenuti da je stabilnost bila prisutna samo kod većine djece na ekstremnim krajevima kontinuuma inhibiranosti, dok je kod ostale djece inhibiranost s vremenom varirala (Kagan i sur., 1989; Reznick i sur., 1989; prema Vasta i sur., 2005). Vasta i sur. (2005) tvrde kako plašljivost može biti uzrokovana i drugim različitim činiteljima, npr. iskustvo i socijalizacija. Primjerice, inhibirana djeca češće imaju majke koje su depresivne, koje se teže uključuju u svakodnevne roditeljske aktivnosti ili pružaju pasivan, povlačeći i bojažljivi model ponašanja svojoj djeci.

Mnogi teoretičari smatraju kako je temperament jednim dijelom naslijeđen (Buss i Plomin, 1984; prema Oatley i Jenkins, 2003). Provedena su istraživanja u kojima su uspoređivani jednojajčani i dvojajčani blizanci (Goldsmith i Campos, 1986; Wilson i Matheney, 1986; Saudino i Eaton, 1991; Emde i sur., 1992; Plomin i sur., 1993; prema Vasta i sur., 2005). Upotrebom brojnih različitih ponašajnih mjera i metoda, dokazano je da su jednojajčani blizanci sličniji jedno drugome od dvojajčanih blizanaca. Međutim, postoje znatna neslaganja oko toga koja ponašanja najbolje predstavljaju djetetov temperament, te jesu li ona genetski uvjetovana. Uz to, naslijeđene osobine mogu biti pod okolinskim utjecajem (Vasta i sur., 2005). Goldsmith (1993; prema Oatley i Jenkins, 2003) je na temelju roditeljskih procjena blizanaca u dobi od dvije godine utvrdio da emocija straha pokazuje snažne genetske utjecaje. Uspoređene su roditeljske procjene temperamenta za identične, tj. monozigotne blizance, koji dijele sve svoje gene, i neidentične, tj. dizigotne blizance, koji dijele polovinu gena. Budući da je korelacija bila veća za monozigotne blizance u odnosu na dizigotne blizance (0,66 prema 0,46), utvrđeno je da geni značajno djeluju na temperament (Plomin, 1988; prema Oatley i Jenkins, 2003).

1.2.2. Privrženost

Privrženost definiramo kao snažnu emocionalnu vezu između djeteta i odrasle osobe, tj. skrbnika, a najčešće je riječ o majci. Dijete pokazuje privrženost obasipajući skrbnika izrazima sreće i nježnosti, izljevima straha u trenutku odvajanja od skrbnika te traženjem utjehe i sigurnosti u nepoznatim i opasnim situacijama (Starc i sur., 2004). Ta specifična veza između djeteta i skrbnika nastaje tijekom prve godine djetetova života (Bowlby, 1969; prema

Milanović, 2014). Za razvoj privrženosti važno je da skrbnik odgovara na potrebe djeteta (Berk, 2015).

„Razvoj privrženosti proizlazi iz djetetove biološke potrebe za kontaktom s odraslom osobom, a ta je potreba fiziološki utemeljena i povezana sa sazrijevanjem živčanih struktura u mozgu“ (Starc i sur., 2004, str. 38). Ako se zadovolje djetetove potrebe za dodir, grljenjem i sisanjem, doći će do normalnog razvoja moždanih struktura, a posebice onih dijelova koji čine sjedište emocija (Starc i sur., 2004). S druge strane, ako dijete odrasta uz skrbnika koji ga zlostavlja ili zanemaruje, spomenuti dijelovi mozga pretrpjet će štetu i doći će do različitih posljedica (socijalno povlačenje i indiferentnost, pojačana želja za socijalnim kontaktom uz istodobnu agresivnost i neobično ponašanje, razvoj socijalno neprimjerenog ponašanja, nesposobnost da se pokažu ili prepoznaju nijanse emocionalnog ili motivacijskog izražavanja, nesposobnost doživljaja ljubavi, izražena negativna emocionalnost, povećana spremnost na reagiranje tugom i srdžbom), uključujući povećanu spremnost na reagiranje strahom (Joseph, 1999; prema Starc i sur., 2004). Iz navedenog možemo zaključiti da privrženost predstavlja najvažniji oblik razvoja u okviru emocionalno-socijalnog razvoja djeteta (Starc i sur., 2004). John Bowlby (1951; prema Oatley i Jenkins, 2003, str. 83.) navodi: „Ono što je, vjeruje se, bitno za duševno zdravlje jest to da dijete već od najranije dobi osjeti toplu, blisku i trajnu vezu sa svojom majkom (ili stalnom zamjenom za majku...) u kojoj oboje nalaze zadovoljstvo i užitak.“ Iako je navedeno kako je najčešće riječ o majci, to može biti bilo koja odrasla osoba koja će skrbiti o djetetu na način da mu pruža zaštitu, ugodu i ljubav u svim oblicima ugodnog podraživanja (Starc i sur., 2004). S druge strane, Bowlby (1951; prema Oatley i Jenkins, 2003) je vjerovao da djeca lišena majčine ljubavi odrastaju u osobe koje su nesposobne uspostaviti zadovoljavajuće emocionalne veze, te da je ljubav u djetinjstvu jednako važna za emocionalni razvoj kao što je pravilna prehrana važna za fizički razvoj. Berk (2015) navodi kako na kvalitetu privrženosti može utjecati kvaliteta skrbi (osjetljiva skrb, interakcijska usklađenost), zatim karakteristike dojenčeta (posebice kombinacija djetetova temperamenta i neodgovarajuće skrbi), obiteljske okolnosti (različiti stresori koji mijenjaju emocionalnu klimu obitelji), unutrašnji modeli roditelja (način na koji gledaju svoje djetinjstvo) te sama mogućnost uspostavljanja privrženosti (institucionalizirana djeca).

Privrženost pokazuje karakterističan razvojni tijek koji slijedi četiri faze razvoja. Prva je faza preprivrženosti (od rođenja do šest tjedana) u kojoj djeca reagiraju jednako na sve osobe u svojoj okolini. Zatim slijedi faza nastajanja privrženosti (od šest tjedana do šest, odnosno osam mjeseci) u kojoj dijete reagira drugačije na skrbnika u odnosu na druge osobe. Nakon toga, u fazi jasno izražene privrženosti (od šest, odnosno osam mjeseci do osamnaest, odnosno

dvadeset i četiri mjeseca) dijete pokazuje znakove uspostavljene privrženosti u obliku separacijskog straha i straha od nepoznatih osoba, a koji se javljaju kao rezultat djetetova osjećaja gubitka sigurne baze koju predstavlja skrbnik. Ti znakovi uspostavljene privrženosti su odraz djetetovih razvojnih postignuća, budući da dijete tada uspostavlja pojam konstantnosti predmeta (pamti lik skrbnika), razvija emociju straha i usavršava puzanje kojim slijedi skrbnika (Starc i sur., 2004). Kako dolazi do poboljšanja pamćenja, djeca također bolje prepoznaju ono što im je nepoznato, a na takva iskustva reagiraju uglavnom negativno, tj. strahom (Thompson i Limber, 1990; prema Vasta i sur., 2005). Jedan od najjasnijih znakova privrženosti jest taj što dijete pokazuje znatno manju uznemirenost u blizini skrbnika (Vasta i sur., 2005). Nadalje, u fazi recipročnog odnosa (od osamnaest mjeseci do dvije, odnosno tri godine) dijete počinje razumijevati privremenost odvajanja od skrbnika, posebice ako mu skrbnik objasni razlog odvajanja, što će dijete raditi i s kim će biti. S navršene tri godine, djeca mogu podnijeti privremeno odvajanje od skrbnika (Starc i sur., 2004).

Berk (2015) razlikuje nekoliko tipova privrženosti, a to su sigurna, izbjegavajuća, opiruća i neorganizirano-neorijentirana privrženost. Sigurno privrženoj djeci roditelji služe kao sigurna baza, a roditelja preferiraju više nego nepoznatu osobu. Kada se roditelj ponovno pojavi, djeca aktivno traže kontakt, a plakanje se smanjuje. Izbjegavajuća privrženost podrazumijeva djecu koja su neosjetljiva na roditelja u trenutku njegove prisutnosti, a također nisu niti uznemirena kada on ode. Kada se roditelj ponovno vrati, reagiraju sporo ili ga izbjegavaju, a često se ne prime za roditelja kada ih se podigne. Isto tako, na nepoznatu osobu reagiraju gotovo jednako kao i na roditelja. Opiruća privrženost podrazumijeva djecu koja traže bliskost s roditeljem prije odvajanja, a često ne istražuju okolinu. U situaciji kada ih roditelj napusti, uznemirena su, a kada se vrati pokazuju ljutito-opiruće ponašanje te plaču ako ih se podigne. Neorganizirano-neorijentirana privrženost odražava najveću nesigurnost. Takva djeca pokazuju zbujujuća ponašanja tijekom ponovnog susreta s roditeljem, a uglavnom pokazuju nesigurne izraze lica, zaplaču nakon što su se umirila ili su ukočena.

Kada je riječ o sigurnoj privrženosti, dijete osjeća sigurnost i utjehu u prisutnosti skrbnika, a također se kognitivno i socio-emocionalno razvija prema sve većoj nezavisnosti i uspostavljanju povjerenja u skrbnika i okolinu. Sigurno privržena djeca su u predškolskoj dobi okretna, dosjetljiva i znatiželjna (Bretherton, 1987; Wenar, 2003; prema Milanović, 2014), dok su nesigurno privržena djeca više ovisna o odraslima, oklijevajuća i nesigurna (Milanović, 2014). Berk (2015) tvrdi kako je neorganizirano-neorijentirana privrženost tijekom predškolskih i školskih godina povezana s internalizirajućim problemima, kao što su strah i anksioznost, ali i eksternalizirajućim problemima poput ljutnje i agresivnosti.

Bowlby (1971; prema Oatley i Jenkins, 2003) smatra da je odnos roditelja i djeteta evolucijski proizašao te da se aktivira u onim situacijama kada dijete doživljava nekakvu vrstu prijetnje. U toj situaciji emocije djeteta služe kao svojevrsni signali koji roditelja dovode u djetetovu blizinu, pri čemu glavnu funkciju imaju dječja ljubav i separacijski strah. Kroz iskustva u dojenačkoj i ranoj dobi i putem interakcija s roditeljem u situacijama straha, dijete gradi tzv. unutrašnji model o tome što može očekivati u odnosima. Smatra se da čak i prije nego što dijete progovori ono procjenjuje može li vjerovati roditelju. Kada bi to pretvorili u riječi, procjena sigurno privrženog djeteta glasila bi: „Kada sam u opasnosti, mogu imati povjerenje u roditelja da će me zaštititi.“, dok bi dijete koje je razvilo izbjegavajuću privrženost procijenilo: „Kada sam u opasnosti moram biti oprezan jer se mogu osloniti samo na sebe.“ (Oatley i Jenkins, 2003). Bowlby (1988; prema Oatley i Jenkins, 2003) vjeruje da su spomenuti modeli temelj trajnih emocionalnih sklonosti koje su vremenski postojane. Premda započinju već u ranim odnosima sa skrbnicima, utječu na buduće odnose te su prilično otporne na promjene.

1.2.3. Učenje

Sredinom 20. stoljeća, kada je polje dječje psihologije proglašeno legitimnom disciplinom, pojavile su se različite teorije koje i danas imaju svoje sljedbenike. Jedna od tih teorija je biheviorizam, a predmet njegova istraživanja su događaji koji se mogu izravno opažati (Berk, 2015). Osnovno načelo biheviorizma polazi od toga da su promjene do kojih dolazi u ponašanju prije svega rezultat uvjetovanja, a ne urođenih bioloških mehanizama (Vasta i sur., 2005). Počeci biheviorizma vežu se uz psihologa Johna Watsona kojega su inspirirala istraživanja ruskog fiziologa Ivana Pavlova (prema Berk, 2015) koji je dokazao da se jednostavni refleks sastoji od podražaja i reakcije koji su biološki povezani (Vasta i sur., 2005). Pavlov (prema Berk, 2015) je, promatrajući svoje pse, primijetio kako oni počinju sliniti već u trenutku kada ugledaju trenera koji ih inače hrani. Premda psi refleksno ispuštaju slinu kada okuse hranu, Pavlov je pretpostavio da su psi u ovom slučaju povezali neutralni podražaj (trenera) s drugim podražajem (hranom) koji je onda izazvao refleksnu reakciju (slinjenje). Kao rezultat toga, javila se reakcija slična refleksnoj, budući da hrane nije bilo. Kako bi provjerio svoju pretpostavku, Pavlov je naučio pse sliniti na zvuk zvona, uparujući ga s donošenjem hrane, i na taj je način otkrio klasično (respondentno) uvjetovanje (Berk, 2015). Takva vrsta učenja započinje s bilo kojim refleksom, tj. bezuvjetnim podražajem (BP) koji će izazvati bezuvjetnu reakciju (BR). Do učenja dolazi kada se neutralni podražaj uparuje s bezuvjetnim podražajem (BP) i na taj način stječe sposobnost izazivanja bezuvjetne reakcije (BR). Kao

posljedica toga, neutralni podražaj postaje učinkovit i tada se naziva uvjetovanim podražajem (UP) (Vasta i sur., 2005).

Watson je pokušao primijeniti Pavlovljevo klasično uvjetovanje na dječje ponašanje (Berk, 2015). U svom istraživanju je uvjetovao reakciju straha kod jedanaestomjesečnog dječaka Alberta, koji se jedino bojao glasnih zvukova (Essau, 2014). Ono što je Watson želio pokazati jest to da je strah uvjetovana reakcija koja se može lako prenijeti na različite uobičajene podražaje. Isto tako, smatrao je kako se djeca općenito boje pasa i zubara (itd.) jer ih povezuju s bezuvjetnim podražajem za strah, a to su bol ili iznenadan zvuk. Kako bi prikazao taj proces, izložio je Alberta bijelom štakoru (Berk, 2015). Dječak nije pokazivao emociju straha pri prvom susretu, sve dok istraživači nisu počeli proizvoditi glasan zvuk svaki puta kada bi se Albert pokušao približiti štakoru (Essau, 2014). Nakon što je to nekoliko puta ponovljeno, dječak bi već pri samom pogledu na štakora počeo plakati od straha. Osim toga, čak su i predmeti slični bijelom štakoru (vata, krzneni ogrtač) izazivali jednaku reakciju straha (Vasta i sur., 2005). Watson je zaključio kako je okolina nadmoćna sila u razvoju, tj. da odrasli mogu oblikovati dječje ponašanje pažljivom kontrolom veza podražaj-reakcija (Berk, 2015).

Reakcija straha može biti uvjetovana i u prirodnim uvjetima i to velikim brojem podražaja od kojih je najuobičajenija bol (Vasta i sur., 2005). Vasta i sur. (2005) navode primjer djeteta koje prvi puta odlazi zubaru. Kako podražaji u toj okolini (zubar, ordinacija, instrumenti) nemaju još nikakav emocionalni učinak na djetetovo ponašanje, oni su za dijete u početku neutralni. No, ako dijete tijekom zahvata doživi bol koja izaziva strah, spomenuti neutralni podražaji postaju uvjetovani podražaji za reakciju straha. Kao rezultat toga, dijete uči strah od zubara. Na sličan način dijete može naučiti brojne reakcije straha koje se vežu uz mjesta ili pak objekte, a koji prije nisu bili zastrašujući (Vasta i sur., 2005). Berk (2015) naglašava kako je strah teško uvjetovati kod djece mlađe od šest mjeseci, dok se nakon te dobi lako uvjetuje. Uz klasično uvjetovanje vežemo i proces generalizacije podražaja, u kojem se ne radi samo o jednom neutralnom podražaju koji postaje uvjetovan, već i o drugim, sličnim podražajima koji izazivaju jednaku reakciju. Tako se, primjerice, dijete koje je naučilo strah od zubara, može bojati ne samo zubara koji mu je prouzročio bol, već svih zubara ili pak svakog tko nosi bijelu kutu. (Vasta i sur., 2005). Essau (2014) navodi kako se npr. strah od jedne vrste pasa može prenijeti i na druge pasmine, ali spominje i pojam diskriminacija podražaja (ako je osobu napao pas neke određene vrste, ona može razviti strah samo od te jedne pasmine).

Postoji i proces nazvan respondentno gašenje. Budući da se veza između uvjetovanog podražaja i bezuvjetne reakcije uči, ona se može i odučiti. Kao što je već objašnjeno, uvjetovani podražaj izaziva reakciju uparivanjem s bezuvjetnim podražajem. No, kako bi reakcija

vremenom ostala postojana, navedeno uparivanje mora se bar ponekad iznova dogoditi. U slučaju da se uvjetovani podražaj neprestano javlja sam, postupno će izgubiti svoju moć u izazivanju reakcije. Tada će uvjetovani podražaj ponovno postati neutralni podražaj. Ako dijete s naučenim strahom od zubara ne doživljava bol pri ponovnim odlascima zubaru, zubar i drugi uvjetovani podražaji vremenom će prestati izazivati strah (Vasta i sur., 2005).

John Watson i Mary Cover (Jones, 1924; prema Vasta i sur., 2005) primijenili su proces respondentnog gašenja s trogodišnjim Peterom koji se pretjerano bojao zečeva i sličnih krznenih stvari. Umjesto uvjetovanog podražaja koji izaziva reakciju straha, primijenili su hranjenje koje stvara ugodu. Prvi dan su Petera smjestili u visoku stolicu i ujedno mu davali hranu. Na drugom kraju prostorije stavili su zeca u kavez koji je bio dovoljno daleko da se kod dječaka ne javi strah. Zatim su svakim danom sve više i više približavali zeca, dok je Peter jeo. Nakon nekog vremena, zec je sjedio pokraj Petera koji je jeo, a dječaku to nije smetalo niti se bojao. Kao posljedica respondentnog gašenja, zec je prestao biti uvjetovani podražaj te se povezao s ugodom. Eksperiment s malim Albertom ne bi se mogao danas provesti, budući da postoje strogi etički naputci koji takva ispitivanja ne dozvoljavaju. No, eksperiment s Peterom sličan je današnjoj bihevioralnoj terapiji redukcije straha koju koriste klinički psiholozi te bi se smatrao načinom modifikacije ponašanja (Vasta i sur., 2005).

Teorije socijalnog učenja pružaju nešto širu sliku o tome kako ljudi stječu nova ponašanja (pa tako i strah), nego teorije koje se temelje na uvjetovanju. Najutjecajnija od njih ističe modeliranje, tj. imitaciju ili učenje opažanjem (Berk, 2015), a vodeći glasnogovornik tog pristupa jest kanadski psiholog Albert Bandura. Prema njemu, do učenja dolazi stjecanjem iskustva koje zatim dovodi do promjene u ponašanju. Djeca uče promatranjem, tj. imitacijom drugih, i to prvi puta pokazuju oponašanjem izraza lica i gesti odraslih osoba. Novorođenčad oponaša druge na sličan način kao starija djeca i odrasle osobe, tako što aktivno nastoji prilagoditi pokrete svojega tijela s pokretima koje vidi (Meltzoff i Decety, 2003; Meltzoff, 2007; prema Berk, 2015). Isto tako, putem oponašanja dojenčad istražuje vlastiti socijalni svijet, a sposobnost imitacije se poboljšava u razdoblju od prve dvije godine. Dojenče koje plješeće nakon što je to učinila odrasla osoba ili dijete koje udara drugu djecu na način kao što je to vidjelo kod kuće su primjeri imitacije, tj. učenja opažanjem (Berk, 2015). Učenje opažanjem definiramo kao: „oblik učenja prilikom kojega se ponašanje opažača mijenja kao rezultat opažanja modela“ (Vasta i sur., 2005, str. 47). Pri tome su djeca opažači, a modeli gotovo sve druge osobe – roditelji, učitelje, braća, sestre, osobe s televizije itd. (Vasta i sur., 2005). Bandura (prema Berk, 2015) je primijetio različite činitelje koji utječu na djetetovu motivaciju za imitiranjem. Pretpostavlja da će djeca imitirati one modele koji posjeduju karakteristike koje

djeca smatraju poželjnima, npr. talent, inteligencija, snaga, dobar izgled ili pak popularnost. Djetetova imitacija ne mora biti precizna replika onoga što je opažalo, nego se može raditi o selektivnoj imitaciji. Selektivna imitacija podrazumijeva oponašanje općenitog oblika ponašanja opaženog modela, a ne preciznu kopiju (Vasta i sur., 2005).

Kako je oponašanje moćno sredstvo učenja (Blasi i Bjorklund, 2003; prema Berk, 2015), odrasli ga mogu „upotrijebiti“ kako bi izazvali poželjna ponašanja kod djece. No, s druge strane, odrasli mogu poslužiti i kao model koji djetetu pokazuje ona ponašanja koja nisu poželjna. Primjerice, svaki put kada se roditelj ponaša ljutito dok briše suđe ili odnosi smeće u dvorište (općenito izvodi neko ponašanje), on svojoj djeci služi kao model (Oatley i Jenkins, 2003). Oatley i Jenkins (2003) naglašavaju kako je taj proces veoma važan u prenošenju poruka o tome koje je emocije poželjno pokazivati i na koji način.

Istraživanje Malateste i Havilanda (1982; prema Oatley i Jenkins, 2003) pokazalo je kako majke jako rijetko pokazuju negativne emocije svojoj dojenčadi. Međutim, kako djeca odrastaju, roditelji im pokazuju sve veći broj negativnih emocija, iako se to i dalje događa rijetko. No, ako su roditelji pod stresom, u bračnom sukobu, depresivni i sl., oni će sukladno tome pokazivati puno više negativnih emocionalnih izraza (Oatley i Jenkins, 2003). Nadalje, vremenom djeca postaju sve sličnija svojim majkama u izražavanju emocija (Malatesta i Haviland, 1982; prema Oatley i Jenkins, 2003). Ako majka najčešće pokazuje emociju ljutnje, dijete će posljedično pokazivati više ljutnje u odnosu na drugu djecu. Isto vrijedi i obrnuto, ako majke pokazuju više radosti, onda će i dijete pokazivati istu emociju (Oatley i Jenkins, 2003).

U dobi od osam do deset mjeseci, poboljšanjem vještine uspostavljanja združene pažnje (praćenje smjera skrbnikova pogleda), bebe shvaćaju da izražavanje emocija ima značenje te da su one smislene reakcije na određeni događaj ili predmet (Tomasello, 1999; Moses i sur., 2001; prema Berk, 2015). Socijalno referenciranje podrazumijeva oslanjanje na emocionalnu reakciju druge osobe kako bi se procijenila nesigurna situacija. Često se javlja u trenutku kada djeca započinju procjenjivati nepoznate ljude, situacije i predmete u terminu vlastite sigurnosti (Mumme i sur., 2007; prema Berk, 2015). Dijete na temelju skrbnikova izražavanja emocija (radost, ljutnja ili strah) procjenjuje treba li se bojati nepoznate osobe ili igrati nepoznatom igračkom (Striano i Rochat, 2000; Stenberg, 2003; de Rosnay i sur., 2007; prema Berk, 2015), a pri tome je skrbnikov glas u početku učinkovitiji od izraza lica (Mumme i sur., 1996; Vaish i Striano, 2004; prema Berk, 2015). Provedeno je istraživanje s jednogodišnjom djecom koja su postavljena na tzv. vizualni ponor, odnosno visinu koja nije izazvala jasno izbjegavanje (Sorice i sur., 1985; prema Oatley i Jenkins, 2003). Kako je navedena situacija uzrokovala nesigurnost kod djece, ona su često gledala svoje majke kako bi došla do informacija kako trebaju reagirati

(Sorce i sur., 1985; Walden i Ogan, 1988; prema Vasta i sur., 2005). U situaciji kada je majka prešla preko vizualnog ponora pokazujući radosno lice, to je učinilo i 74% djece. Međutim, kada je majka pokazivala strah, nijedno dijete nije prešlo preko vizualnog ponora (Sorce i sur., 1985; prema Oatley i Jenkins, 2003). Prema tome, čini se da jednogodišnja djeca mogu koristiti izraz lica drugih osoba kako bi razumjela okolinu, te joj se sukladno tome prilagodila (Vasta i sur., 2005).

1.2.4. Utjecaj roditelja i njihovih odgojnih postupaka na emocionalni razvoj djece

Tijekom djetinjstva dijete najviše vremena provodi u krugu svoje obitelji, koja je uz školu, susjedstvo, crkvu itd., temeljna okolina koja najizravnije djeluje na djecu. Budući da je socijalni razvoj pod utjecajem konteksta u kojemu se događa, podrazumijeva se da roditelji utječu na svoje dijete (Vasta i sur., 2005). Međutim, neki od tih utjecaja mogu nepoželjno djelovati na socijalizaciju dječjih emocija, tj. pospješiti razvoj ili zadržavanje dječjih strahova. Među čimbenicima roditeljstva koji mogu nepovoljno utjecati su: previše zaštitničko roditeljstvo, stidljivost roditelja i autoritarni odgojni stil.

Previše zaštitničko roditeljstvo može izložiti osjetljivu djecu plašljivosti koja će trajati cijeli život. Kagan (prema Shapiro, 2002) vjeruje da plašljive bebe mogu prevladati svoju urođenu emocionalnu sklonost, ako roditelji ne potkrepljuju njihovu preosjetljivost. Kagan je petsto povučene djece pratio sedamnaest godina, te je primijetio da se ona djeca koja nisu imala previše zaštitničke roditelje nisu razlikovala od druge djece u dobi od pet godina. Istraživači vjeruju da čak 15 do 20% djece dolazi na svijet sa stidljivom i plašljivom naravi te da uzrok možda leži u načinu na koji njihov mozak reagira na okolinu. Kagan smatra da preosjetljiva amigdala (emocionalni kontrolni centar mozga) izaziva plašljivost. Prema tome je zaključio da se kod plašljive djece, čiji roditelji nisu potkrepljivali njihovu osjetljivost, razdražljiva amigdala smiruje kao rezultat stalnih promjena u načinu na koji njihov mozak odgovara na emocionalna stanja visokog intenziteta. Shapiro (2002) tvrdi kako je stidljivost vrlo čest strah, a definira ga kao strah od negativnog vrednovanja te odbacivanja drugih. Naglašava kako čak 40% populacije pati od stidljivosti, kao i da se pretpostavlja da je ona genetski uvjetovana. Stidljivi roditelji imaju poteškoće u prepoznavanju ranih znakova stidljivosti i strašljivosti kod svoje djece, kao i u primjeni metoda kojima bi se te osobine mogle dovesti na ugodniju razinu, stoga je vjerojatnije da će se te osobine zadržati kod djece (Shapiro, 2002).

Odgojne stilove definiramo kao kombinaciju roditeljskih ponašanja koja se pojavljuju u većini situacija, a stvaraju trajnu odgojnu klimu (Berk, 2015). Roditeljska toplina i roditeljski nadzor dvije su dimenzije roditeljstva koje su posebno važne za razvoj djeteta (Maccoby i

Martin, 1983; prema Vasta i sur., 2005), a njihova kombinacija dovodi do četiri opća odgojna stila: autoritativni, autoritarni, popustljivi i ravnodušni odgojni stil (Vasta i sur., 2005). Za potrebe ovoga rada bitno je opisati autoritarni odgojni stil, budući da su djeca autoritarnih roditelja često anksiozna. Autoritarni roditelji su nisko na dimenziji topline, a visoko na dimenziji nadzora. Također su vrlo zahtjevni, uspostavljaju kontrolu nad ponašanjem svoje djece, a prisiljavaju ih i na ispunjavanje zahtjeva kažnjavanjem i prijetnjama (Vasta i sur., 2005). Takvi roditelji smatraju da djeca trebaju učiniti nešto jer su „oni tako rekli.“ Kao posljedica takvog odgojnog stila, djeca autoritarnih roditelja su nesretna, niskog samopoštovanja i samopouzdanja te anksiozna (Berk, 2015).

Okolina, između ostaloga, pomaže djetetu uspostaviti samoregulaciju, tj. vladanje sobom (Starc i sur., 2004). Emocionalna samoregulacija se odnosi na: „strategije koje koristimo kako bismo intenzitet ili trajanje svojih emocionalnih stanja doveli na ugodnu razinu koja nam omogućuje ostvarenje ciljeva“ (Berk, 2015, str. 407). Ona prije svega zahtijeva djetetovo voljno upravljanje emocijama u koje je potrebno uložiti trud, dok ga odrasli podučavaju potrebnim strategijama (Fox i Calkins, 2003; Rothbar i sur., 2006; prema Berk, 2015). Andrilović i Čudina-Obradović (1994; prema Starc i sur., 2004) navode kako djetetova okolina odgaja dijete na način da mu stvara navike da je neke emocije poželjno prikriti, odnosno da se emocije izražavaju na društveno prihvatljiv način.

Tijekom predškolske dobi djeca promatraju odrasle osobe, tj. način na koji se odrasli nose s emocijama, i tako preuzimaju strategije za reguliranje vlastitih emocionalnih stanja. Oni roditelji koji su topli i strpljivi, koji koriste verbalne upute o razumijevanju i kontroliranju emocija, koji upućuju djecu na potrebne strategije te ih objašnjavaju, pomažu djetetu u suočavanju sa stresom (Gottman i sur., 1997; Colman i sur., 2006; prema Berk, 2015). S druge strane, oni roditelji koji rijetko izražavaju pozitivne emocije, koji imaju poteškoća s kontroliranjem ljutnje, koji odbacuju osjećaje svojega djeteta smatrajući ih nevažnima, ozbiljno otežavaju psihološku prilagodbu djeteta koje onda može imati stalne probleme s upravljanjem vlastitih emocija (Owens i Shaw, 2003; Katz i Windecker-Nelson, 2004; Hill i sur., 2006; Thompson i Meyes, 2007; prema Berk i sur., 2015).

Predškolska djeca, koja doživljavaju negativne emocije vrlo intenzivno, imaju poteškoća s inhibiranjem osjećaja i premještanjem pažnje s uznemirujućih događaja. Isto vrijedi i za dojenčad te malu djecu. Mala djeca će vjerojatnije biti anksiozna i plašljiva ako nemaju dobre vještine emocionalne samoregulacije (Berk, 2015). Roditelji i odrasle osobe mogu kroz razgovor s predškolskim djetetom poticati razvoj spomenutih vještina emocionalne samoregulacije (Thompson, 2006; prema Berk, 2015). Berk (2015) naglašava kako mašta

predškolske djece, kao i nepotpuno razumijevanje stvarne opasnosti, dovode do čestih strahova u ranom djetinjstvu. Iz tog razloga je potrebno pripremiti dijete za teška iskustva tako da im se opiše što mogu očekivati, kao i načine na koje se mogu nositi s anksioznošću. Time im ujedno pružaju strategije koje djeca mogu upotrijebiti (Berk, 2015).

Oatley i Jenkins (2003) tvrde kako se djeca s vremenom sve manje oslanjaju na svoje roditelje kada je riječ o regulaciji emocija. Međutim, naglašavaju kako bi bilo pogrešno smatrati da je to proces koji se u predškolskom razdoblju u potpunosti odvija na unutrašnjem planu. Odrasle osobe pomažu djetetu održati emocionalnu ravnotežu svojom podrškom i prisutnošću, stoga je regulacija emocija zadatak koji izvršavaju i roditelji i dijete (Oatley i Jenkins, 2003). Strah je teška emocija, kako za dijete, tako i za njegovu okolinu, a nužno je da okolina razumije i poštuje prirodu i prolaznost dječjih razvojnih strahova. Taj normalni proces pojave i prevladavanja dječjih razvojnih strahova može se poremetiti neadekvatnim postupcima odraslih, a kao posljedica toga, dječji strahovi se zadržavaju i fiksiraju (u obliku plašljivosti, anksioznosti, fobije i sl.), umjesto da prolaze (Starc i Žižak, 2014).

Roditelji ne bi trebali posramljivati dijete koje se boji (npr. govoriti mu da se samo bebe boje ili ih uspoređivati s drugom djecom), ne bi mu se trebali rugati i ne bi ga trebali prisiljavati da bude hrabro. Isto tako, ne bi smjeli plašiti dijete, prijetiti mu i upotrebljavati rečenicu „Ne boj se.“ (Bačan, 2013; Starc i Žižak, 2014). Posebno štetno može biti guranje u situaciju koja izaziva strah, kao što je tzv. šok metoda (npr. bacanje djeteta koje se boji vode u vodu). Umjesto toga, poželjno je da roditelji djetetu daju prostora za suočavanje sa strahom, npr. da mu dozvole povlačenje od objekta kojeg se boji. Važno je djetetu pružiti priliku i dovoljno vremena da se navikne na nepoznatu situaciju i tako savlada strah (Bačan, 2013).

Mikas i sur. (2015) naglašavaju kako djeci ne smijemo uskratiti priliku da dožive strah jer im na taj način uskraćujemo i mogućnost razvijanja obrambenih mehanizama, potrebnih za suočavanje sa strahom, kao i mogućnost emocionalnog sazrijevanja i osobnog rasta. Dječji strah je bitno prihvatiti (Starc i Žižak, 2014), tj. govoriti o njemu s obzirom i razumijevanjem. Odrasli mogu potaknuti dijete na suočavanje sa strahom kako bi se ono uspješno naučilo nositi s navedenom emocijom. Važno je pripaziti da se u postupanju s djetetom slijedi normalan, prirodan slijed stvari (Mikas i sur., 2015).

1.2.5. Utjecaji medija

Medije definiramo kao oruđa komunikacije koja prenose ili posreduju poruku (Šimala, 2017), a u suvremenom društvu posebno su popularni elektronički mediji. Budući da se tijekom posljednjih pola stoljeća dogodila revolucionarna promjena uloge medija u našim životima

(Roberts i Foehr, 2004; Comstock i Scharrer, 2006; prema Berk, 2015), počelo se postavljati pitanje vezano uz utjecaje medija na najosjetljiviji dio populacije, tj. djecu (Sindik, 2012).

Labaš i Marinčić (2018) objašnjavaju kako masovni mediji igraju veliku ulogu u životima ljudi jer nas informiraju, odgajaju, obrazuju i zabavljaju, a ujedno sve više manipuliraju, nameću stajališta, potiču nasilje, agresiju te strah. Kako djeca nemaju kritički oblikovan odnos prema medijskim sadržajima, ona su podložnija njihovom štetnom utjecaju (Sindik, 2012).

Pojedini autori tvrde kako nasilje, filmovi strave i drugi slični sadržaji u medijima, mogu izazvati emocionalnu uzbuđenost i strah kod djece (Zillmann, 1991; Potter, 2001; prema Zgrabljic Rotar, 2005). Ciboci i Kanižaj (2011; prema Bratković, 2018) tvrde da osobe koje često gledaju nasilan sadržaj u medijima općenito osjećaju veći strah, jer u svemu počinju vidjeti opasnost, stvarajući sliku u kojoj je svijet opasno mjesto. Isto vrijedi i za djecu koja često gledaju televizijske vijesti, budući da one govore o nasilju koje se zaista događa među stvarnim ljudima, što može uzrokovati još veći strah kod djece (jer počinju precjenjivati nasilje, kriminal i dr.). Međutim, ono što je posebno zabrinjavajuće jest to da neki podaci pokazuju da crtići sadrže više nasilja od nekih akcijskih, dramskih i drugih filmova (Labaš i Marinčić, 2018). Tako su Gerbner i sur. (1995; Fowles, 1999; prema Zgrabljic Rotar, 2005) u svom istraživanju dobili prosjek od 5,3 nasilnih scena po satu u crtićima, s tim da ih je tijekom subotnjeg jutarnjeg programa bilo čak 23 po satu.

Treba uzeti u obzir da utjecaji medija mogu ovisiti o nekoliko različitih čimbenika: izboru medija, vremenu korištenja, selekciji sadržaja, uvjetima korištenja itd. (Roberts i sur., 1999; prema Sindik, 2012). Berk (2015) smatra kako je veoma važno da roditelji svojoj djeci predstavljaju modele za pravilno korištenje medija, budući da njihovo medijsko ponašanje, koje uključuje izbjegavanje pretjeranog korištenja medija te ograničavanje izloženosti štetnim sadržajima, može pozitivno utjecati na medijsko ponašanje njihove djece.

Upravo zbog činjenice da različiti čimbenici doprinose strahovima kod djece, te da je dio razvojnih strahova normativan, u ovom istraživanju željelo se vidjeti koji su to strahovi najčešće prisutni kod djece predškolske dobi, te jesu li oni povezani sa strahovima kod roditelja (u skladu s teorijama koje naglašavaju važnost opažanja i imitacije u razvoju djeteta) i izloženosti medijskim sadržajima.

2. METODOLOGIJA

2.1. Vrsta istraživanja

Paradigma istraživanja je paradigma pojašnjavanja. Istraživanje je prema primjeni temeljno, fundamentalno jer rezultira novim spoznajama o proučavanim pojavama. Prema trajanju je transverzalno, budući da se istražuje presjek pojave u određenom trenutku.

2.2. Istraživačka etika

U istraživanju se poštivao etički kodeks o tajnosti podataka te se imena roditelja i djece nisu koristila u istraživanju. Istraživanje se vodilo polaznim etičkim načelom minimaliziranja štetnosti po ispitanike, stoga su roditelji ispunjavali pitanja vezana uz djecu. Sudionici su dali pristanak za sudjelovanje u istraživanju samim ispunjavanjem upitnika, što im je bilo naglašeno u uvodnom dijelu. Isto tako, sudionici su mogli odustati od istraživanja u bilo kojem trenutku. Nadalje, podaci dobiveni u istraživanju analizirani su samo na grupnoj razini.

2.3. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja bio je ispitati učestalost različitih strahova kod djece predškolske dobi, ispitati povezanost postojanja strahova kod djece i njihovih roditelja, te ispitati postojanje razlike u broju strahova kod djece, ovisno o količini njihove izloženosti medijskim sadržajima.

2.4. Istraživačka pitanja i hipoteze istraživanja

Sukladno postavljenom cilju, pretpostavili smo sljedeća istraživačka pitanja i hipoteze:

1. Koji strahovi su najzastupljeniji kod djece i postoji li razlika u broju strahova s obzirom na dob i spol djece?

H₁: Pretpostavljamo da će kod djece u dobi od četiri, pet i šest godina biti najzastupljeniji razvojni strahovi, i da će djeca u dobi od četiri godine osjećati veći broj strahova u odnosu na djecu u dobi od pet godina, a da će djeca u dobi od pet godina osjećati veći broj strahova u odnosu na djecu u dobi od šest godina. Također, pretpostavljamo da će djeca ženskoga spola osjećati veći broj strahova u svakoj navedenoj dobi.

2. Postoji li povezanost ukupnog broja strahova kod djece i kod roditelja u odrasloj dobi, kao i kod roditelja kada su bili u dobi djeteta, te je li sadržaj tih strahova sličan?

H₂: Pretpostavljamo da će postojati pozitivna povezanost ukupnog broja strahova kod djece i kod roditelja u odrasloj dobi te kod roditelja kada su bili u dobi djeteta, kao i da će sadržaj strahova djece i njihovih roditelja biti sličan.

3. Postoji li razlika u broju strahova kod djece koja više vremena dnevno gledaju ekrane (TV, mobitel, računalo, tablet i sl.) od onih koja manje gledaju ekrane?

H₃: Pretpostavljamo da će djeca koja gledaju ekrane dva, tri ili više od tri sata dnevno osjećati veći broj strahova od one djece koja gledaju ekrane jedan sat dnevno ili manje.

2.5. Mjerni instrumenti

U istraživanju je korišten upitnik osmišljen za potrebe istraživanja, a sastojao se od dvadeset i osam pitanja i tri liste za označavanje. Većina je pitanja bila zatvorenog tipa (dihotomna pitanja, višestruki izbor, liste za označavanje), dok je devet njih bilo otvorenog tipa. Ispunjavanje upitnika bilo je anonimno. U uvodnom se dijelu od roditelja tražilo da ispune sociodemografske podatke, kao što su spol, dob, stručna sprema, zanimanje, bračni status, broj djece, starost djece, starost djeteta za kojeg roditelj ispunjava dio upitnika, spol i dob djeteta, pohađa li dijete vrtić. Drugi dio upitnika uključivao je tri različite liste za označavanje koje su sadržavale popis najčešćih strahova. U prvoj su listi roditelji procijenili i označili strahove jednog svog djeteta u dobi od četiri, pet ili šest godina (koje su sami odabrali ako ih imaju više u toj dobi). U drugoj su označili strahove za koje se sjećaju da su ih oni imali u dobi u kojoj je dijete koje procjenjuju, a u trećoj su označili strahove koje imaju sada u odrasloj dobi. Također, roditeljima je bila ponuđena opcija da dopišu one strahove koji nisu bili ponuđeni u tablici, a imaju ih dijete ili oni sami (ili su ih imali). Upitnik je također sadržavao i pitanja vezana uz korištenje elektronskih uređaja, kao što su količina vremena koju dijete provodi pred ekranima, nadzor sadržaja koje dijete gleda, što je djetetu dopušteno gledati, ima li dijete omiljenu emisiju ili junaka, koliko vremena roditelji gledaju ekrane, što najčešće gledaju i što radi dijete dok roditelj gleda ekrane.

2.6. Postupak prikupljanja podataka

Postupak prikupljanja podataka započeo je postavljanjem upitnika u razne Facebook grupe (odgojitelja, odgojitelja i roditelja, roditelja). Roditelji su upitnik rješavali putem interneta, tj. Google obrasca, tijekom svibnja 2020. godine. Premda je planirano da se upitnik podijeli roditeljima u dječjim vrtićima, to je onemogućila situacija s pandemijom COVID-19, te zabrana da se u dječjim vrtićima nalazi bilo tko osim djece i odgojitelja.

Uz upitnik se nalazio tekst koji je roditelje uputio u svrhu provedbe, temu istraživanja, te pružio opće informacije o upitniku (broj pitanja, vrijeme ispunjavanja) i napomenu da će svi podaci biti analizirani na grupnoj razini, da je istraživanje anonimno i da ispunjavanjem upitnika sudionici pristaju na istraživanje. Na dnu teksta nalazio se kontakt, tj. adresa

elektroničke pošte, ako sudionicima treba nekakvo objašnjenje ili pomoć, kao i zahvala za njihov trud i sudjelovanje.

2.7. Sudionici istraživanja

U istraživanju je sudjelovalo 113 roditelja, tj. majki djece u dobi od četiri, pet i šest godina. Najviše je majki bilo u dobi od 31 do 40 godina ($N=73$, 64,60%), zatim od 20 do 30 godina ($N=30$, 26,55%), a najmanje u dobi od 41 do 50 godina ($N=10$, 8,85%). S obzirom na stručnu spremu, najviše je majki završilo višu školu ili fakultet ($N=60$, 53,10%), potom srednju školu ($N=42$, 37,17%), poslijediplomski studij ($N=10$, 8,85%) te osnovnu školu ($N=1$, 0,88%). Što se tiče bračnog statusa, najviše je osoba bilo u braku ($N=93$, 82,30%), potom u izvanbračnoj zajednici ($N=15$, 13,27%), tri (2,65%) su osobe bile rastavljene, a dvije samci (1,78%). Većina sudionika imala je po dvoje ($N=55$, 48,68%) ili jedno dijete ($N=42$, 37,17%), a manji dio ima po troje ($N=12$, 10,62%), četvero ($N=3$, 2,65%) te petero ($N=1$, 0,88%) djece. Opći podaci o djeci za koju su davani odgovori nalaze se u Tablici 1. Većina djece pohađa vrtić ($N=99$, 87,61%), a isto tako, većina njih ima braću ili sestre ($N=71$, 62,83%), dok su manji broj djece bili jedinci ($N=42$, 37,17%).

Tablica 1. Opći podaci o djeci čiji su roditelji sudjelovali u istraživanju ($N=113$)

	4 godine		5 godina		6 godina		Ukupan broj djece s obzirom na spol	
	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%
Spol djece								
M	24	21,24	25	22,12	16	14,16	65	57,52
Ž	20	17,70	17	15,05	11	9,73	48	42,48
Ukupan broj djece s obzirom na dob	44	38,94	42	37,17	27	23,89		

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I INTERPRETACIJA

3.1. Učestalost strahova kod djece i razlike u ukupnom broju strahova s obzirom na dob i spol djece

Ovim istraživanjem se željela ispitati učestalost različitih strahova kod djece predškolske dobi. Kako bismo to ispitati, izračunan je ukupan broj pojavnosti svakog pojedinog straha kod djece u dobi od četiri, pet i šest godina. U danoj listi za označavanje nalazilo se četrdeset i sedam različitih vrsta strahova za koje su roditelji mogli procijeniti doživljava li ih njihovo dijete. Najčešćih deset strahova četverogodišnjaka, odnosno najčešćih jedanaest strahova petogodišnjaka i šestogodišnjaka, nalazi se u Tablici 2.

Tablica 2. Pregled najčešćih strahova djece s obzirom na dob

4 godine			5 godina			6 godina		
Strah	N	%	Strah:	N	%	Strah:	N	%
od mraka	19	43,18	od imaginarnih bića	18	42,86	od mraka	12	44,44
od imaginarnih bića	17	38,64	koji nastaje nakon pričanja strašnih priča/gledanja TV-a	16	38,09	od medicinskih/stomatoloških zahvata	9	33,33
od odlaska u krevet/spavati sam/a u krevetu	17	38,64	od insekata	15	35,71	od vremenskih nepogoda	6	22,22
biti sam kod kuće	15	34,09	od mraka	14	33,33	od imaginarnih bića	6	22,22
od insekata	13	29,55	od vremenskih nepogoda	13	30,85	biti sam kod kuće	6	22,22
od medicinskih/stomatoloških zahvata	11	25,00	od medicinskih/stomatoloških zahvata	12	28,57	od odlaska u krevet/spavati sam/a u krevetu	6	22,22
od vremenskih nepogoda	10	22,73	od posjekotine, krvi	11	26,19	od insekata	6	22,22
od odvajanja	10	22,73	od odlaska u krevet/spavati sam/a u krevetu	9	21,43	od prirodnih katastrofa	5	18,52
od iznenadnih, jakih zvukova	9	20,45	od neuspjeha	9	21,43	koji nastaje nakon pričanja strašnih priča/gledanja TV-a	5	18,52
koji nastaje nakon pričanja strašnih priča/gledanja TV-a	9	20,45	biti sam kod kuće	7	16,66	od posjekotine, krvi	5	18,52
			od napuštanja	7	16,66	od odvajanja	5	18,52

Napomena – kod djece u dobi od pet i šest godina javio se određen broj strahova kod istog postotka djece pa je iz tog razloga navedeno jedanaest najčešćih strahova kod spomenute dvije skupine

Najčešći strah koji se pojavljuje kod četverogodišnjaka je strah od mraka ($N=19$, 43,18%), a to je slučaj i kod šestogodišnjaka ($N=12$, 44,44%), dok se kod petogodišnjaka u

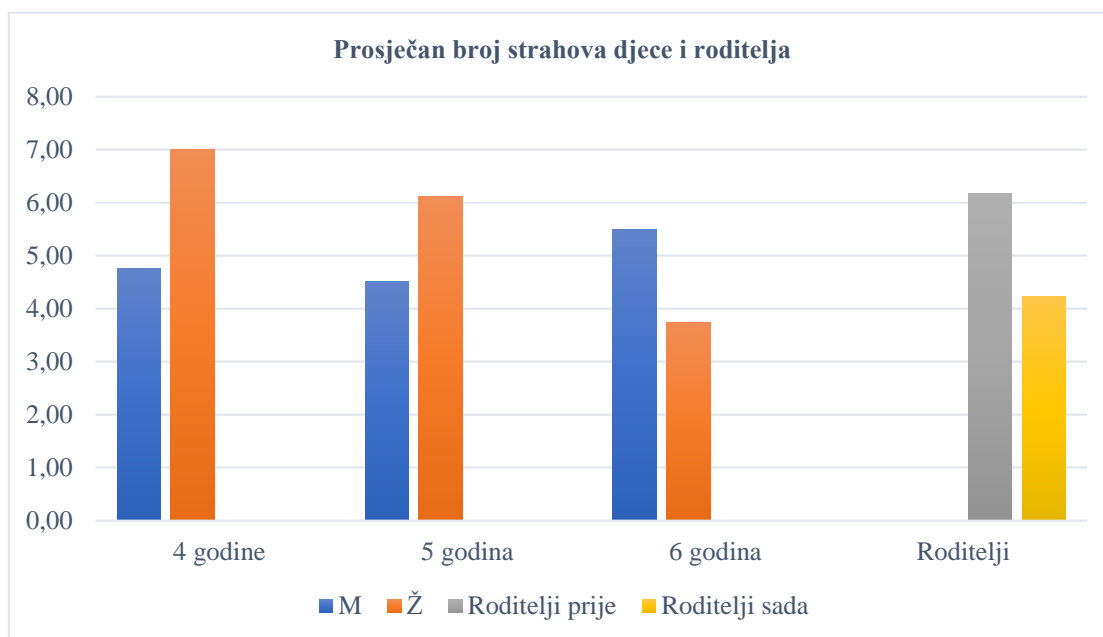
najvećem broju javlja strah od imaginarnih bića ($N=18$, 42,86%). Kod djece u dobi od pet godina, strah od mraka nalazi se tek na četvrtom mjestu ($N=14$, 33,33%) U sve tri dobi među najčešćim strahovima su strah od mraka, imaginarnih bića, insekata, odlaska u krevet/spavati sam/a u krevetu, medicinskih i stomatoloških zahvata, vremenskih nepogoda, biti sam kod kuće te strah koji nastaje nakon pričanja strašnih priča ili gledanja TV-a. Manji broj strahova pojavljuje se u dvije dobi (strah od odvajanja, strah od posjekotine, krvi), dok se nekoliko njih među najčešćima pojavljuje samo u jednoj dobnoj skupini (strah od iznenadnih jakih zvukova, strah od neuspjeha, strah od napuštanja, strah od prirodnih katastrofa). Čestina javljanja ostalih strahova, koji su bili ponuđeni u listi za označavanje, kod četverogodišnjaka obuhvaća raspon od nula do osam (18,18%), kod petogodišnjaka raspon od nula do šest (14,29%), a kod šestogodišnjaka raspon od nula do četiri (14,81%). Kod djece u dobi od četiri godine u najmanjem su se broju ($N=1$, 2,27%) javili strahovi od velikih objekata, određenih predmeta, sjena, tavana/podruma, starih ljudi, gubitka ljubavi bliskih osoba i promjena. Kod djece u dobi od pet godina u najmanjem su se broju ($N=1$, 2,38%) javili strahovi od velikih objekata, sjena, bolesti, bakterija, tavana/podruma, promjena, odlaska u vrtić, da je netko po krevetu/u ormaru, da će se izgubiti, da neće imati prijatelje, da će se roditelji razvesti te strah za sudbinu bliskih osoba. Kod djece u dobi od šest godina u najmanjem su se broju ($N=1$, 3,7%) javili strahovi od velikih objekata, određenih predmeta, da je netko pod krevetom/u ormaru, tavana/podruma, nasilja, da će se roditelji razvesti, kazne, škole, strah da neće imati prijatelje i strah od neprihvatanja.

Uzimajući u obzir dosadašnja saznanja o sadržaju dječjih razvojnih strahova s obzirom na dob, mogli bismo reći da većina najčešćih strahova djece u dobi od četiri, pet i šest godina, dobivenih u ovome istraživanju pripada razvojnim strahovima. Što se tiče strahova koji su se javili u najmanjem broju, velik dio njih ne pripada razvojnim strahovima za dob u kojoj su se javili. Dio strahova pripada razvojnim strahovima niže ili više dobi u odnosu na trenutnu dob djece, dok postoji mogućnost i da se dio strahova javio kao posljedica negativnog iskustva.

Istraživanjem se također željelo ispitati postoje li razlike u ukupnom broju strahova s obzirom na dob i spol djece. Kako bi se provjerilo postoje li razlike u broju strahova s obzirom na dob djece korištena je analiza varijance, a da bi se provjerilo postoje li razlike u broju strahova s obzirom na spol djece, upotrijebljen je *t*-test za nezavisne uzorke. U Tablici 3. nalaze se dobiveni deskriptivni podaci (broj djece, raspon, aritmetička sredina, standardna devijacija).

Tablica 3. Deskriptivni podaci za ukupan broj strahova kod djece ovisno o dobi i spolu (N=113)

		N	Min	Max	M	SD
Dob	4 godine	44	0	19	5,77	4,14
	5 godina	42	0	18	5,17	2,97
	6 godina	27	0	12	4,78	3,66
Spol	M	65	0	27	4,85	3,43
	Ž	48	0	21	5,94	3,80

Slika 1. Prosječan broj strahova djece s obzirom na dob i spol, te prosječan broj strahova roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali i sada u odrasloj dobi

Kako prikazuje Tablica 3., četverogodišnjaci doživljavaju prosječno 5,77 strahova, petogodišnjaci 5,17 strahova i šestogodišnjaci 4,78 strahova. Isto tako, iz Tablice 3. možemo vidjeti da dječaci doživljavaju prosječno 4,85 strahova, dok djevojčice doživljavaju prosječno 5,94 strahova. Slika 1. prikazuje prosječan broj strahova djece s obzirom na dob i spol, pri čemu najveći prosječni broj strahova imaju djevojčice u dobi od četiri godine ($M=7,00$), a najmanji djevojčice u dobi od šest godina ($M=3,73$). Na Slici 1. također se nalaze prosječni brojevi strahova roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali te sada u odrasloj dobi. Možemo primijetiti da je prosječni broj strahova roditelja prije ($M=6,17$) veći nego kod većine skupina djece, osim kod djevojčica u dobi od četiri godine, dok se prosječni broj strahova roditelja sada u odrasloj dobi ($M=4,23$) nalazi između prikazanih šest skupina.

Iako bismo, prema prosječnom broju strahova četverogodišnjaka, petogodišnjaka i šestogodišnjaka, mogli zaključiti da se ukupan broj strahova smanjuje s porastom dobi, tj. da mlađa djeca osjećaju veći broj strahova od starije djece, dobiveni rezultati analize varijance

pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika [$F(2, 110) = 0,68; p > 0,05$]. Isto vrijedi i za razlike u ukupnom broju strahova s obzirom na spol djece. Premda djevojčice osjećaju prosječno veći broj strahova od dječaka, dobiveni rezultati t -testa pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika [$t(111) = 1,60; p > 0,05$]. Razlika po spolu nije statistički značajna niti ako gledamo zasebno djecu u dobi od četiri godine [$t(42) = 1,84; p > 0,05$], pet godina [$t(40) = 1,75; p > 0,05$] i zasebno djecu u dobi od šest godina [$t(25) = 1,25; p > 0,05$]. Iz navedenoga možemo zaključiti da je prva hipoteza djelomično potvrđena, tj. potvrđeno je da su kod djece u dobi od četiri, pet i šest godina najzastupljeniji razvojni strahovi, dok nije potvrđeno da mlađa djeca doživljavaju veći broj strahova u odnosu na stariju djecu, te da djevojčice doživljavaju veći broj strahova u odnosu na dječake.

3.2. Povezanost ukupnog broja strahova djece i njihovih roditelja te sličnost sadržaja strahova

Jedan od ciljeva istraživanja bio je ispitati povezanost postojanja strahova kod djece i njihovih roditelja. Kako bismo to ispitali, računao se koeficijent korelacije ukupnog broja dječjih strahova i strahova njihovih roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali te sada u odrasloj dobi. Dobiveni rezultati su prikazani u Tablici 4. Isto tako, željelo se provjeriti postoji li sličnost u sadržaju najčešćih strahova djece i roditelja sada u odrasloj dobi, te roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali. U Tablici 5. prikazani su najčešći strahovi upravo spomenutih skupina.

Tablica 4. Koeficijenti korelacije ukupnog broja dječjih strahova i strahova roditelja

Strahovi roditelja	Dječji strahovi
Strahovi roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg procjenjuju	0,03
Strahovi roditelja sada u odrasloj dobi	0,55**

** $p < 0,01$

Kako prikazuje Tablica 4., koeficijent korelacije ukupnog broja strahova djece i njihovih roditelja sada u odrasloj dobi iznosi $r = 0,55$ i značajan je na razini od 1% ($p < 0,01$). To nam govori da postoji umjerena i pozitivna povezanost ukupnog broja strahova djece i njihovih roditelja sada u odrasloj dobi. Drugim riječima, djeca čiji roditelji doživljavaju veći broj strahova, također i sama doživljavaju veći broj strahova. S druge strane, koeficijent korelacije ukupnog broja strahova djece i njihovih roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali iznosi $r = 0,03$ i nije statistički značajan. To nam govori da ne postoji povezanost između ukupnog broja strahova djece i broja strahova njihovih roditelja u djetinjstvu. Nadalje,

koeficijent korelacije ukupnog broja strahova roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali i strahova roditelja sada u odrasloj dobi iznosi $r=-0,05$ i nije statistički značajan. To znači da nije dobivena povezanost ukupnog broja strahova roditelja u djetinjstvu i u odrasloj dobi.

Tablica 5. Pregled najčešćih strahova djece, njihovih roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali te roditelja sada u odrasloj dobi

Djeca			Roditelji u djetinjstvu			Roditelji sada		
Strah:	<i>N</i>	%	Strah:	<i>N</i>	%	Strah:	<i>N</i>	%
od mraka	45	39,82	od mraka	41	36,28	od zmija	50	44,25
od imaginarnih bića	41	36,28	od zmija	40	35,40	od prirodnih katastrofa	45	39,82
od insekata	34	30,09	da je netko pod krevetom/u ormaru	40	35,40	od visine	35	30,97
od medicinskih i stomatoloških zahvata	32	28,32	od imaginarnih bića koji nastaje nakon pričanja strašnih priča/gledanja TV-a	37	32,74	za sudbinu bliskih osoba	34	30,09
od odlaska u krevet/spavati sam/a u krevetu	32	28,32	od visine	33	29,20	od insekata	30	26,55
koji nastaje nakon pričanja strašnih priča/gledanja TV-a	30	26,55	od insekata	32	28,32	od smrti	29	25,66
od vremenskih nepogoda	29	25,66	od vremenskih nepogoda	31	27,43	od bolesti	24	21,24
biti sam kod kuće	28	24,78	od odlaska u krevet/spavati sam/a u krevetu	25	22,12	od gubitka ljubavi bliskih osoba	20	17,69
od posjekotine, krvi	22	19,47	od kazne	23	20,35	od neuspjeha	19	16,81
od odvajanja	21	18,58				od medicinskih i stomatoloških zahvata	15	13,27

Iz Tablice 5. možemo vidjeti da se strah od mraka javlja u najvećem broju slučajeva i kod djece ($N=45$, 39,82%) i kod roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali ($N=41$, 36,28%). Isto tako, u oba slučaja se javlja i strah od imaginarnih bića, vremenskih nepogoda, insekata, strah od odlaska u krevet/spavati sam/a u krevetu i strah koji nastaje nakon pričanja strašnih priča ili gledanja TV-a, dok se ostali strahovi razlikuju. Možemo reći da je više od polovine najčešćih strahova kod djece i roditelja u djetinjstvu istoga sadržaja. Kada pogledamo najčešće strahove djece i njihovih roditelja sada u odrasloj dobi, jedino su strah od insekata ($N=34$, 30,09%; $N=30$, 26,55%) i strah od medicinskih i stomatoloških zahvata ($N=32$, 28,32%; $N=15$, 13,27%) istoga sadržaja, dok se ostali strahovi prilično razlikuju s obzirom na sadržaj.

Možemo zaključiti da je druga hipoteza djelomično potvrđena. Naime, potvrđeno je da postoji umjerena i pozitivna povezanost ukupnog broja dječjih strahova i strahova njihovih

roditelja sada u odrasloj dobi, no, s druge strane, ne postoji značajna povezanost između ukupnog broja dječjih strahova i strahova njihovih roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali. Nadalje, možemo reći da je sadržaj dječjih strahova i strahova njihovih roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali dosta sličan, dok je sadržaj dječjih strahova i strahova njihovih roditelja u odrasloj dobi prilično različit.

3.3. Postojanje razlike u broju strahova kod djece ovisno o količini njihove izloženosti medijskim sadržajima

Istraživanjem se također željelo ispitati postojanje razlike u broju strahova kod djece ovisno o količini njihove izloženosti medijskim sadržajima. Kako je u upitniku bilo ponuđeno nekoliko različitih odgovora, tj. vremenskih perioda koje su roditelji mogli odabrati s obzirom na vrijeme koje njihovo dijete provodi pred ekranima (što je vidljivo u Tablici 6.), radi lakše obrade podataka djeca su svrstana u dvije skupine. Prvu skupinu činila su djeca koja uopće ne gledaju ekrane ili gledaju do jedan sat (uključujući jedan sat) dnevno, dok su drugu skupinu činila djeca koja gledaju ekrane više od jednog sata. U Tablici 6. nalaze se i podaci o broju i postotku roditelja s obzirom na količinu vremena koju dnevno provode pred ekranima. U Tablici 7. prikazani su deskriptivni podaci. Tablica 8. prikazuje broj i postotak djece ovisno o sadržaju koji smiju gledati na ekranima, dok Tablica 9. prikazuje omiljene emisije djece s obzirom na spol.

Tablica 6. Podaci o količini vremena koju djeca i roditelji dnevno provode pred ekranima

	ne gleda		30 min		1 h		2 h		3 h		više od 3h	
	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%
Djeca	1	0,88	19	16,81	36	31,86	39	34,51	15	13,27	3	2,65
Roditelji	-	-	17	15,05	31	27,43	25	22,12	16	14,16	24	21,24

Tablica 7. Podaci o broju strahova kod djece s obzirom na količinu vremena koju provode pred ekranima

Djeca koja:	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
uopće ne gledaju ekrane ili ih gledaju do 1 h (uključujući 1 h) dnevno	56	4,86	3,66
više od 1 h dnevno gledaju ekrane	57	5,75	3,55

Tablica 8. Sadržaj koji je djeci dopušteno gledati na ekranima

Djetetu dopušteno gledati:	<i>N</i>	%
isključivo sadržaj namijenjen djeci	72	63,73
sadržaj namijenjen djeci i sadržaj koji prema procjeni roditelja ne prikazuje nasilne scene/scene koje bi mogle izazvati strahove kod djece	39	34,51
sve što želi gledati	1	0,88
nije mu dopušteno gledati ekrane	1	0,88

Tablica 9. Omiljene emisije djece s obzirom na spol

Omiljene emisije	Dječaci		Djevojčice		
	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	
„A je to“	11	15,66	„Peppa Pig“	5	10,64
„Psići u ophodnji“	9	13,64	„Filip i Zaga“	5	10,64

Iz Tablice 6. možemo vidjeti da najveći dio djece gleda ekrane dva sata dnevno ($N=39$, 34,51%), dok najveći broj roditelja gleda ekrane jedan sat dnevno ($N=31$, 27,43%). Zatim, iz Tablice 7. možemo vidjeti da prosječan broj strahova djece koja manje gledaju ekrane iznosi 4,86, dok prosječan broj strahova djece koja više gledaju ekrane iznosi 5,77. Čestina javljanja strahova kod one djece koja manje gledaju ekrane javlja se u rasponu od nula do dvadeset i tri, a kod one djece koja više gledaju ekrane javlja se u rasponu od jedan do dvadeset i četiri. Kako prikazuje Tablica 8., najvećem broju djece je dopušteno gledati na ekranima isključivo sadržaj namijenjen djeci ($N=72$, 63,73%), dok iz Tablice 9. možemo vidjeti da je omiljena emisija dječaka „A je to“, a djevojčica „Peppa Pig“ i „Filip i Zaga.“

Rezultati *t*-testa pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u ukupnom broju strahova kod one djece koja manje gledaju ekrane u odnosu na onu djecu koja više gledaju ekrane [$t(111)=1,32$; $p>0,05$]. Prema tome, možemo zaključiti da treća hipoteza nije potvrđena, tj. da ne postoji značajna razlika u ukupnom broju strahova kod one djece koja gledaju ekrane dva, tri ili više od tri sata dnevno u odnosu na onu djecu koja gledaju ekrane manje ili jednako od jedan sat dnevno.

4. RASPRAVA

Jedan od ciljeva istraživanja ovog rada bio je ispitati učestalost različitih strahova kod djece predškolske dobi te postojanje razlika u broju strahova s obzirom na dob i spol djece. Rezultati istraživanja pokazuju da većinu strahova djece, čiji su roditelji sudjelovali u istraživanju, čine razvojni strahovi, kao i da ne postoji statistički značajna razlika u ukupnom broju strahova s obzirom na dob i spol djece. Time je prva hipoteza djelomično potvrđena, budući da je potvrđena pretpostavka da će najzastupljeniji strahovi kod djece u dobi od četiri, pet i šest godina biti razvojni. Nije potvrđena pretpostavka da djeca u dobi od četiri godine osjećaju veći broj strahova u odnosu na djecu u dobi od pet godina te da djeca u dobi od pet godina osjećaju veći broj strahova u odnosu na djecu u dobi od šest godina, kao što nije potvrđeno niti da djeca ženskoga spola osjećaju veći broj strahova u svakoj navedenoj dobi.

Kako tvrde brojni autori, dječji razvojni strahovi pokazuju veliku sličnost u pojavi s obzirom na njihov sadržaj i dob djece (Starc i Žižak, 2014). Upravo smo zbog toga pretpostavili da će oni biti najzastupljeniji kod djece čiji su roditelji sudjelovali u istraživanju. Kao što je već navedeno, djeca u dobi između druge i četvrte godine još uvijek ne razlikuju maštu i stvarnost, pa se kao posljedica toga javljaju strahovi koji proizlaze iz njihove mašte, kao što su strah od mraka ili potencijalnih provalnika. Pojedini autori navode kako se u dobi od četiri godine javlja strah od divljih životinja, mraka, samoće, majčinog večernjeg izlaska i odvajanja te strah od glasnih zvukova (Starc i sur., 2004; Bačan, 2013). Prema tome, na temelju podataka prikazanih u Tablici 2., možemo zaključiti da se kod djece u dobi od četiri godine među najčešćih deset strahova javlja pet razvojnih strahova koji odgovaraju opisima spomenutih autora (strah od mraka, imaginarnih bića, biti sam kod kuće, odvajanja, iznenadnih, jakih zvukova). Međutim, može biti i da neki drugi strahovi, koji se nalaze među najčešćim strahovima četverogodišnjaka, proizlaze iz navedenih razvojnih strahova. Primjerice, moguće je da strah od odlaska u krevet odnosno spavati sam/a u krevetu proizlazi iz straha od odvajanja ili pak straha od mraka, kao što i strah koji nastaje nakon pričanja strašnih priča/gledanja TV-a možemo povezati sa strahom od mraka te imaginarnih bića. Iako brojni autori pripisuju u razvojnom smislu strah od imaginarnih bića dobi od pet godina (Starc i sur., 2004), može biti da se neki od tih četverogodišnjaka približavaju navedenoj dobi, a treba uzeti u obzir da dječji razvojni strahovi pokazuju veliku sličnost u pojavi, ali da nisu fiksno određeni samo dobnom granicom, već i kognitivnim razvojem pojedinca (Crist, 2005; prema Tatalović Vorkapić i Knapić, 2015). Jednako kao što postoji velika varijabilnost u pojavi nekih drugih ponašanja tijekom razvoja, postoji sasvim sigurno i varijabilnost u dobi kada se određeni razvojni strahovi pojavljuju.

Prema nekim autorima (npr. Bačan, 2013; Essau, 2014) tijekom pete godine razlozi za strah su konkretne opasne situacije, kao što su strah od ozljeđivanja, pada i ugriza psa, a javljaju se i strahovi od prirodnih katastrofa, ozljeda, životinja, nesretnih slučajeva, bolesti, mraka, imaginarnih bića, nepoznatih osoba, duhova, lopova, fantoma koji se skrivaju pod krevetom ili u ormaru, strahovi bazirani na medijima, te strah da se majka neće vratiti kući. Opisima navedenih autora odgovaraju strah od imaginarnih bića, mraka, posjekotine, krvi, te strah koji nastaje nakon pričanja strašnih priča/gledanja TV-a, a koji su se javili među najčešćih deset strahova petogodišnjaka. No, kao što bi to mogao biti slučaj kod četverogodišnjaka, moguće je i da se kod djece u dobi od pet godina strah da se majka neće vratiti kući manifestira kroz strah od napuštanja i strah biti sam kod kuće, ili da se strah od odlaska u krevet/spavati sam/a u krevetu veže uz strah od imaginarnih bića ili strah od mraka. Isto tako, moguće je da se neki petogodišnjaci kronološki ili kognitivno približavaju dobi od šest godina, budući da pojedini autori strah od vremenskih nepogoda, odlaska u krevet/spavati sam/a u krevetu, kao i strah biti sam kod kuće, pripisuju dobi od šest godina (Starc i sur., 2004; Starc i Žižak, 2014).

U šestoj godini se djeca boje trna, posjekotine, krvi, jakih, iznenadnih zvukova, imaginarnih bića, vremenskih nepogoda, vode, samoće, da je netko pod krevetom (spavati sam u krevetu, biti sam kod kuće), da će se netko izgubiti, da će se mami nešto dogoditi te da bi majka mogla umrijeti (Starc i sur., 2004). U ovom istraživanju su kod djece u dobi od šest godina roditelji su opisivali strah od vremenskih nepogoda, imaginarnih bića, biti sam kod kuće, odlaska u krevet/spavati sam/a u krevetu te strah od posjekotine, krvi. Kao što je opisano i u prethodnim primjerima, i u ovoj dobi je također moguće da se pojedini strahovi manifestiraju na slične načine. No, moguće je i da su se pojedini strahovi zadržali kod neke djece iz prethodne dobi, npr. strah od mraka, strah koji nastaje nakon pričanja strašnih priča ili gledanja TV-a, te strah od prirodnih katastrofa.

Možemo zaključiti da razvojne strahove nije tako jednostavno pobrojati, posebice ako se osvrnemo na to da neki autori razvrstavaju strahove po periodima razvoja, a ne po godinama. Tako primjerice Vulić-Prtorić (2002) ne navodi razvojne strahove za svaku pojedinu dob, već ih svrstava u razdoblja (npr. strahovi djece predškolske dobi), pri čemu brojne strahove pripisuje općenito predškolskoj dobi, bez dobnih ograničenja. Dodatno moguće objašnjenje zbog čega najčešći dječji strahovi dobiveni u ovom istraživanju ne odgovaraju u potpunosti opisima navedenim u uvodu, moglo bi biti da roditelji ne mogu odgonetnuti, tj. procijeniti točne razloge dječjih strahova, ili da ih ne uočavaju. Tako, primjerice, ako se dijete boji odvajanja, a pokazuje to najviše u vrijeme odlaska na spavanje, roditelji mogu procijeniti da se dijete boji spavati samo u krevetu, dok im strah od odvajanja ne mora biti tako očit. Također, može biti da

neka djeca više vremena provode s roditeljem koji nije sudjelovao u istraživanju, te da je taj drugi roditelj možda upućeniji u strahove koje doživljava njihovo dijete. Isto tako, djeca pojedine strahove mogu naučiti kroz iskustvo (npr. ako dijete ugrize pas, može se javiti strah od pasa), uvjetovanje (ako su doživjeli bol kod liječnika ili zubara, može se javiti strah od medicinskih i stomatoloških zahvata), učenje opažanjem (opažajući odraslu osobu koja se boji insekata, dijete može naučiti strah od insekata), o čemu nismo dobili podatke tijekom provedenog istraživanja, stoga ne možemo znati jesu li pojedini strahovi posljedica nekog neugodnog iskustva koje je dijete prošlo.

Kada je riječ o sadržaju strahova koji su se javili u najvećem broju, to je strah od mraka kod četverogodišnjaka i šestogodišnjaka, dok se kod petogodišnjaka najčešće javlja strah od imaginarnih bića. Kada uzmemo u obzir svu djecu, tada prevladava strah od mraka, zatim strah od imaginarnih bića, insekata itd. Zlotovic (1989) smatra kako je strah od mraka kod mlađe djece uvijek povezan s nekim drugim strahom, kao što je npr. strah od lopova, imaginarnih bića, životinja i sl., dok se kod starije djece javlja kao nesigurnost, tj. strah od nepoznatog. Strah od mraka se također odnosi na razdvajanje koje stvara osjećaj bespomoćnosti, a posljedično se javljaju strah od uništenja, strah od odvajanja u vrijeme odlaska na spavanje, strah od napuštanja i sl. (Zlotovic, 1989). Isto tako, u svakoj dobnoj skupini pojavljuje se strah od vremenskih nepogoda. Vulić-Prtorić (2002) smatra kako u osnovi tog straha leži strah za tjelesni integritet o kojem djeca saznaju uglavnom od odraslih. U istraživanju Isić i Kurtodža-Vučak (2012) u kojem su sudjelovala djeca u dobi od četiri do pet i pol godina, najzastupljeniji strah bio je strah od pauka, a u jednakom broju i strah od imaginarnih bića, zatim strah od zmija, mraka itd. Iako je poredak čestine javljanja strahova drugačiji, ipak se radi o velikoj sličnosti najčešćih strahova s obzirom na njihov sadržaj. To isto tako odgovara i opisu Mikasa i sur. (2015) koji kažu kako se među najčešćim strahovima djece predškolske dobi nalaze strah od mraka, imaginarnih bića, životinja i sl.

Razlike u sadržaju dječjih strahova mogu proizlaziti i s obzirom na sredinu u kojoj dijete živi te socioekonomski status obitelji. Tako Gullone (2000; prema Užarević, 2015) navodi primjer kako se djeca u gradskim sredinama češće boje natprirodnih pojava, kriminala i smrti, dok se djeca u ruralnim sredinama češće boje životinja. Isto tako, djeca čije su obitelji nižeg socioekonomskog statusa češće navode strah od životinja, nepoznatih ljudi, nasilja te napuštanja od strane roditelja, dok djeca srednjeg i višeg socioekonomskog statusa navode strah od bolesti, brigu za sigurnost kućnih ljubimaca i sl.

Sadržaj strahova koji su se javili u najmanjem broju kod četverogodišnjaka obuhvaća strah od velikih objekata, određenih predmeta, sjena, tavana/podruma, starih ljudi, gubitka

ljubavi bliskih osoba i promjena. Starc i sur. (2004) pripisuju strah od velikih objekata dobi od dvije godine, strah od određenih predmeta dobi od tri godine, dok Bačan (2013) trećoj godini pripisuje i strah od starih ljudi. Moguće je da se strah od velikih objekata, odnosno određenih predmeta, kod djece javio kao posljedica lošeg iskustva s određenim predmetom, dok se strah od starih ljudi kod nekog djeteta možda zadržao iz prethodne dobi. Što se tiče straha od tavana, podruma i sjena, može biti da su ti strahovi kod djeteta proizašli iz straha od mraka, koji se kod četverogodišnje djece u ovom istraživanju javio kao najčešći. Kako promjena podrazumijeva mijenjanje nečega što je poznato i sigurno, može biti da se kod jednog djeteta strah od promjena javio kao posljedica neke nagle promjene kojoj se dijete nije stiglo prilagoditi.

Kod djece u dobi od pet godina u najmanjem su se broju javili strah od velikih objekata, sjena, bolesti, bakterija, tavana/podruma, promjena, odlaska u vrtić, da je netko po krevetom/u ormaru, da će se izgubiti, da neće imati prijatelje, da će se roditelji razvesti te strah za sudbinu bliskih osoba. Strah da je netko pod krevetom i strah od bolesti jedini pripadaju razvojnim strahovima za dob od pet godina. Strah da će se roditelji razvesti mogao bi biti posljedica toga da su roditelji djetetu već dali do znanja da će se razvesti, česte prisutnosti djeteta tijekom roditeljskih svađa ili se može javiti ukoliko dijete ima prijatelje čiji su roditelji razvedeni. Što se tiče straha za sudbinu bliskih osoba, Vulić-Prtorić (2002) objašnjava kako razgovori odraslih osoba ili televizijske emisije koje uključuju razgovore o bolestima, prometnim nezgodama, gubicima i sl., mogu izazvati spomenuti strah, jer postoji mogućnost da potaknu zabrinutost djece za bliske osobe.

Kod djece u dobi od šest godina u najmanjem su se broju javili strah od velikih objekata, određenih predmeta, da je netko pod krevetom/u ormaru, tavana/podruma, nasilja, da će se roditelji razvesti, kazne, škole, strah da neće imati prijatelje i strah od neprihvatanja. Tu bismo mogli izdvojiti strah od nasilja, koji se mogao javiti kao posljedica djetetovog lošeg iskustva. Strah od škole, strah da neće imati prijatelje i strah od neprihvatanja mogli bismo povezati s brigama vezanim uz školu koje Bačan (2013) pripisuje dobi od sedam godina. Moguće je da su se navedeni strahovi kod djece u ovom istraživanju javili u dobi od šest godina kao posljedica toga što većina djece polazi dječji vrtić (a u dječjem vrtiću ih se u toj dobi počinje pripremati za školu). Djeca se u dječjem vrtiću upoznaju s dijelom gradiva koje ih čeka u školi, što bi za njih moglo biti opterećenje i izazvati određeni strah, posebice ako nešto ne znaju dobro. Također, u toj dobi ih se često upozorava da neka ponašanja neće biti tolerirana kada krenu u školu.

Neka istraživanja pokazuju da mlađa djeca i djevojčice doživljavaju veći broj strahova od starije djece i dječaka (Vulić-Prtorić, 2002). Slično tvrdi i Essau (2014), koja kaže da se

djevojčice same smatraju plašljivijima te da izvještavaju o intenzivnijim osjećajima straha od dječaka. Starc i Žižak (2014) navode kako se od dječaka, više nego od djevojčica, očekuje da budu hrabri, što bi moglo objašnjavati rezultate istraživanja koji kažu da su djevojčice plašljivije od dječaka. Berk (2015) objašnjava kako već u dobi od nekoliko mjeseci roditelji potiču dojenčad na potiskivanje negativnih emocija, te da tome više poučavaju dječake nego djevojčice. Kao rezultat toga, žene više izražavaju emocije, dok ih muškarci nastoje kontrolirati. Tako istraživanje Strayera i Roberta (1997; prema Berk, 2015) potvrđuje kako dječaci u manjoj mjeri izvještavaju o osjećajima koji su odgovarali njihovom izrazu lica nakon gledanja emocionalno pobuđujuće videosnimke.

Rezultati dobiveni u ovom istraživanju nisu potpuno u skladu s navedenim. Naime, iako rezultati upućuju na trend smanjivanja broja strahova s dobi, to smanjenje nije statistički značajno. Prosječni broj strahova dobiven kod četverogodišnjaka veći je od prosječnog broja strahova petogodišnjaka i šestogodišnjaka, a također je prosječni broj strahova petogodišnjaka veći od prosječnog broja strahova šestogodišnjaka. Isto tako, prosječni broj strahova četverogodišnjih i petogodišnjih djevojčica je veći od prosječnog broja strahova dječaka upravo spomenutih dobi, dok je jedino prosječni broj strahova šestogodišnjih djevojčica manji od prosječnog broja strahova šestogodišnjih dječaka.

Razliku u rezultatima ovog i drugih istraživanja, mogli bismo pripisati uzorku sudionika istraživanja i načinu prikupljanja podataka. Budući da je ovo istraživanje uključilo samo 113 ispitanika, ne možemo reći da je dobiveni rezultat reprezentativan te da vrijedi općenito za svu djecu. Također je moguće da su u Facebook grupama, u kojima je postavljen upitnik, zastupljene majke iz pojedinih županija, stoga ne možemo reći da dobiveni rezultati vrijede za svu djecu iz Republike Hrvatske. Isto tako, treba uzeti u obzir da su u istraživanju sudjelovale majke koje se koriste internetom, tj. društvenom mrežom Facebook, dok nisu sudjelovale one koje se ne koriste spomenutom društvenom mrežom, a takvih vjerojatno ima dosta. Dodatno objašnjenje zašto nije dobivena statistički značajna razlika u ukupnom broju strahova s obzirom na dob djece, koja je dobivena u drugim istraživanjima, može biti taj da su druga istraživanja uključila djecu među kojom je veća dobna razlika ili pak da su uspoređivali dobne skupine, primjerice predškolsku dob, školsku dob i adolescente, dok je ovo istraživanje uključivalo tri bliske dobi (djeca u dobi od četiri, pet i šest godina), tj. samo djecu jednog razvojnog razdoblja (predškolske dobi). Isto tako, može biti i da roditelji koji su sudjelovali u istraživanju nisu objektivno procijenili dječje strahove ili da ih općenito nisu sve uočili, tj. prepoznali kod svoje djece, ali i da roditelji djece koja imaju više strahova nisu željeli sudjelovati u istraživanju. Drugim riječima, moguće je da neki roditelji pridaju manje važnosti dječjim strahovima, te da

ih ne opažaju osim kada su jako ometajući pa o njima ne mogu ni pouzdano izvještavati. Za potpunu sliku dječjih strahova, uz podatke od roditelja, bilo bi neophodno prikupiti i podatke od same djece.

Drugi cilj istraživanja bio je ispitati povezanost postojanja strahova kod djece i njihovih roditelja u djetinjstvu i odrasloj dobi, kao i provjeriti postoji li sličnost u sadržaju tih strahova. Rezultati istraživanja pokazuju da nije utvrđena značajna povezanost između ukupnog broja strahova djece i njihovih roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali, dok postoji umjerena i pozitivna povezanost ukupnog broja strahova djece i strahova njihovih roditelja u odrasloj dobi. Što se tiče sadržaja strahova roditelja i strahova djece, rezultati pokazuju da postoji velika sličnost sadržaja strahova djece i strahova roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali, dok ne postoji sličnost u sadržaju strahova djece i strahova roditelja sada u odrasloj dobi. Time je druga hipoteza djelomično potvrđena, budući da je potvrđeno da postoji pozitivna povezanost ukupnog broja strahova djece i roditelja u odrasloj dobi, te da je potvrđeno da je sadržaj strahova djece i roditelja u djetinjstvu sličan.

Shapiro (2002) navodi kako pojedina istraživanja provedena na ljudima i životinjama pokazuju da se plašljivost, premda je snažna urođena crta, može preoblikovati ovisno o načinu na koji se okolina odnosi prema djetetu. Berk (2015) smatra kako je moguće da iskustvo mijenja biološki utemeljene osobine temperamenta. Dakle, djetetova okolina može pospješiti dječje strahove neadekvatnim postupcima (Riemann, 2002), tako da oni nastavljaju postojati iako više nemaju značajnu funkciju za dijete (Essau, 2014). S druge strane, okolina može potaknuti dijete na suočavanje sa strahom pravilnim postupcima, kako bi se ono uspješno naučilo nositi s navedenom emocijom (Mikas i sur., 2015). U tome veliku ulogu igra odnos roditelja prema djetetovim strahovima. Prema tome, jedno od objašnjenja zašto ne postoji značajna povezanost ukupnog broja strahova djece i njihovih roditelja u djetinjstvu, moglo bi biti da su roditelji (koji su sudjelovali u istraživanju) postali manje ili više plašljiviji kroz odgojne postupke vlastitih roditelja. Moguće je da se odgojni postupci njihovih roditelja i roditelja koji su sudjelovali u istraživanju razlikuju, tako da su njihovi roditelji možda koristili neadekvatne postupke koji pospješuju strahove djece, dok su roditelji koji su sudjelovali u istraživanju više koristili one adekvatnije (ili obrnuto), što je utjecalo na nepovezanost između ukupnog broja strahova između djece i roditelja u djetinjstvu. Npr., ako su roditelji koji su sudjelovali u istraživanju osvijestili da su neki postupci njihovih roditelja uzrokovali ili pospješili strahove kod njih samih, moguće je da su ih izbjegavali u odgoju vlastite djece, te da su obratili pozornost na to kakav model opažanja pružaju svojoj djeci. Vjerojatno postoji i razlika u tome što je u vrijeme,

kada su roditelji koji su sudjelovali u istraživanju bili djeca, bilo preporučljivo činiti kada se kod djeteta javi strah, u odnosu na današnje vrijeme i trenutne preporuke.

Nadalje, neki od istraživača smatraju kako najvažniji temelj emocionalnih sklonosti leži u odnosu roditelj-dijete, kao što je privrženost (Cassidy, 1994; prema Oatley i Jenkins, 2003). Ona djeca koja su doživjela neuspjeh tijekom rane privrženosti, mogu se oporaviti i kasnije izgraditi zadovoljavajuću privrženost (Oatley i Jenkins, 2003), stoga bi još jedno objašnjenje moglo biti da se odnos roditelj-dijete razlikovao kod nekih roditelja koji su sudjelovali u istraživanju i njihovih roditelja, u odnosu na privrženost tih istih roditelja i njihove djece. Primjerice, ako je privrženost kod nekih roditelja koji su sudjelovali u istraživanju i njihovih roditelja bila nesigurna, dok je privrženost njihove djece sigurna, moguće je da su roditelji pokazivali veću plašljivost u djetinjstvu nego njihova djeca.

Isto tako, postoji i vjerojatnost da su roditelji zaboravili koje su sve strahove imali u dobi djeteta kojeg su procjenjivali, te da su možda označili sve strahove iz djetinjstva, a ne samo iz te specifične dobi, što je također moglo utjecati na dobiveni rezultat. Zapravo je ovo najvjerojatniji razlog zbog kojeg nije nađena povezanost između strahova roditelja kada su bili djeca i strahova njihove djece. Greške u dosjećanju mogle su nagnati roditelje da opisuju svoje strahove u djetinjstvu na način koji ne odgovara stvarnom iskustvu, a tome u prilog govori i činjenica da nema značajne povezanosti između strahova koje su roditelji imali u djetinjstvu i koje imaju u odrasloj dobi.

Osim toga, Marković (2008) tvrdi kako u većini slučajeva najveći utjecaj na razvoj dječjih strahova ima učenje. Jedna vrsta takvog učenja može biti iskustveno učenje, a koga i čega će se osoba plašiti, može ovisiti o njezinim dotadašnjim iskustvima (Milanović i sur., 2014), kao i o trenutnoj situaciji (Thompson i Limber, 1991; prema Berk, 2015). Prema tome, moguće je da se iskustvo roditelja mijenjalo kroz godine, te da su roditelji posljedično postali više ili manje plašljivi u odnosu na predškolsku dob. To je moguće objašnjenje dobivene povezanosti ukupnog broja strahova djece i roditelja sada u odrasloj dobi. Tu pretpostavku potkrepljuju izjava Oatleya i Jenkinsa (2003) koji tvrde kako roditelji svojoj djeci služe kao modeli koji im prenose poruke o tome koje je emocije poželjno pokazivati. Andrić i Čudina-Obradović (1994; prema Starc i sur., 2004) objašnjavaju kako se socijalizacija dječjih emocija odvija na način da dijete putem promatranja (mimike modela, kretnje, govora, intenziteta izražavanja i priopćavanja emocija drugima) te oponašanja osoba iz okoline uči koje pojave, predmeti i situacije kod njega trebaju izazvati određene emocije (poput straha, radosti i sl.), a koje ne, te na koji način ih treba pokazivati i kojim intenzitetom. Djeca se oslanjaju na emocionalne reakcije drugih osoba da bi procijenila nesigurnu situaciju (Mumme i sur., 2007;

prema Berk, 2015) (socijalno referenciranje), a ujedno da bi provjerila trebaju li se bojati nečeg novog i nepoznatog (Striano i Rochat, 2000; Stenberg, 2003; de Rosnay, 2007; prema Berk, 2015). S obzirom na navedeno, mogli bismo pretpostaviti da roditelji koji su sudjelovali u istraživanju predstavljaju modele za izražavanje emocija svojoj djeci, zbog čega smo dobili značajnu povezanost između ukupnog broja strahova djece i roditelja u odrasloj dobi. Drugim riječima, dobiveni rezultati pokazuju da su djeca onih roditelja koji su plašljiviji u odrasloj dobi, i sama plašljivija, odnosno da su djeca onih roditelja koji nisu toliko plašljivi, i sama manje plašljiva. Takvi su rezultati također u skladu s teorijom učenja opažanjem. Međutim, tu se naravno postavlja i pitanje koliko su roditelji bili objektivni u procjeni strahova svoje djece. Moguće je da plašljivi roditelji uočavaju uglavnom sve strahove svoje djece ili ih čak precjenjuju, dok oni koji nisu toliko plašljivi ne uočavaju većinu strahova djece ili ih umanjuju i ne pridaju im značaj.

Nadalje, Malatesta i Haviland (1982; prema Oatley i Jenkins, 2003) tvrde kako djeca vremenom postaju sve sličnija svojim majkama u izražavanju emocija, pa ako majka najčešće pokazuje emociju ljutnje (više nego druge majke), onda će i dijete već u dobi od šest mjeseci pokazivati više ljutnje (u odnosu na drugu djecu). Budući da su u ovom istraživanju sudjelovale samo majke, te da smo dobili rezultat koji pokazuje da postoji statistički značajna povezanost između ukupnog broja strahova djece i majki u odrasloj dobi, tj. da su djeca majki koje su plašljivije i sama plašljivija, mogli bismo reći da je to potencijalno objašnjenje dobivenih rezultata.

Što se tiče sličnosti sadržaja strahova, možemo reći da je sadržaj dječjih strahova i strahova njihovih roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali dosta sličan, dok je sadržaj dječjih strahova i strahova njihovih roditelja u odrasloj dobi prilično različit. Takav rezultat je zapravo logičan, budući da se kod djece uglavnom javljaju razvojni strahovi (Starč i Žižak, 2014), stoga nas ne čudi da je više od polovice sadržaja strahova djece i roditelja kada su bili u dobi djeteta istoga sadržaja. Jedan dio različitosti u sadržaju možemo pripisati drugačijem vremenu tijekom kojega su odrastale te dvije skupine, tj. jedna skupina još odrasta. Primjerice, kod roditelja se među najčešćim strahovima javlja strah od kazne. Vjerojatno je da je u to vrijeme bilo mnogo prisutnije fizičko kažnjavanje, nego što je to danas. Danas se češće javljaju kazne u obliku zabrana, što ne izaziva toliko osjećaj straha kao nanošenje boli ili neke odgojne metode koje su bile češće u vrijeme odrastanja samih roditelja koji su ispitivani. Strah koji nastaje nakon pričanja strašnih priča ili gledanja TV-a jednak je i kod djece i kod roditelja u djetinjstvu, ali je moguće da postoji razlika u tome što ih današnja djeca posredno doživljavaju većinom putem medija, dok su ih roditelji više doživljavali nakon čitanja i prepričavanja priča.

Kada uzmemo u obzir sadržaj strahova djece i roditelja u odrasloj dobi, jedan od strahova koji je istoga sadržaja jest strah od insekata. Zanimljivo je da se taj strah pojavljuje među najčešćima u svakoj skupini. Zlotovic (1989) objašnjava kako insekti izazivaju gađenje koje se javlja zbog zamišljenog dodira, te da se ljudi općenito boje da će im životinje zadati rane. Isto tako, možemo primijetiti da se kod svih skupina djece s obzirom na dob, kao i kod roditelja sada u odrasloj dobi, javlja strah od medicinskih i stomatoloških zahvata. Moguće je da je većina djece i roditelja doživjela bol prilikom nekih od zahvata, pa se spomenuti strah javio kao posljedica klasičnog uvjetovanja.

Baćan (2013) tvrdi kako već u dobi od osam godina polako blijede djetinji strahovi, te se djeca počinju bojati realno opasnih stvari i situacija. Slično navodi i Wenar (2003), koji kaže kako se u doba adolescencije smanjuju nerealni strahovi, premda nikada u potpunosti ne nestaju. Sukladno tome, možemo zaključiti da u odrasloj dobi prevladavaju strahovi od realnih opasnosti, ali da i dalje postoje oni koji su iracionalni. U ovom istraživanju polovicu strahova roditelja u odrasloj dobi čine temeljni, fundamentalni strahovi. Naime, prema Reissovoj teoriji fobija, strahova i paničnih napada (1991; prema Vulić-Prtorić, 2002) spomenuti fundamentalni strahovi predstavljaju strahove koji su zastrašujući za većinu ljudi. Tu ubrajamo strah od smrti, bolesti, neuspjeha, strah za sudbinu bliskih osoba te strah od gubitka ljubavi bliskih osoba. Strah od prirodnih katastrofa nalazi se na drugom mjestu s obzirom na pojavnost kod roditelja u odrasloj dobi. Budući da je istraživanje uglavnom provedeno među stanovnicima Republike Hrvatske 2020. godine, nakon što su grad Zagreb i okolice pogodili snažni i brojni potresi, moguće je da je taj događaj doveo do pojave navedenog straha.

Razliku u sadržaju strahova djece i roditelja sada u odrasloj dobi možemo objasniti time što se kod djece uglavnom javljaju razvojni strahovi, dok se kod roditelja većinom javljaju strahovi od realnih opasnosti. Isto tako, prema Vasti i sur. (2005) djetetova imitacija ne mora biti precizna replika onoga što je opažalo, nego se može raditi o selektivnoj imitaciji, tj. općenitom obliku oponašanja ponašanja modela, a ne preciznoj kopiji. Moguće je da isto vrijedi i za emocije, tj. da djeca opažaju količinu roditeljeve strašljivosti, ali da se razlikuje sadržaj, tj. objekt straha.

Istraživanjem se također željelo ispitati postojanje razlike u broju strahova kod djece, ovisno o količini njihove izloženosti medijskim sadržajima. Rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u ukupnom broju strahova kod one djece koja manje gledaju ekrane u odnosu na onu djecu koja više gledaju ekrane. Time treća hipoteza nije potvrđena, budući da smo pretpostavili da će ona djeca koja gledaju ekrane dva, tri ili više od tri sata dnevno osjećati veći broj strahova od one djece koja gledaju ekrane jedan sat dnevno ili manje.

Ilišin i sur. (2001; prema Sindik, 2012) objašnjavaju kako djeca prosječno provode tri do četiri sata dnevno uz različite medije, što je ujedno najveći dio njihova slobodnog vremena. Slično tome, Gunter i McAleer (1997; prema Sindik, 2012) tvrde kako djeca počinju redovito gledati televiziju između druge i treće godine života, te da prosječno vrijeme posvećeno televiziji raste gotovo linearno s dobi. U ovom istraživanju najveći dio djece gleda ekrane dva sata (34,51%), dok ih najmanje gleda ekrane više od tri sata (2,65%). Tu bismo razliku u rezultatima možda mogli pripisati tome što većina djece, čiji su roditelji sudjelovali u istraživanju, pohađa vrtić, njih 87,61%, dok ih samo 12,39% ne pohađa. Kako u većini dječjih vrtića u RH nije dopušteno gledati televizor, dok računalo, koje se koristi u obrazovne svrhe, posjeduje manji broj vrtića, moguće je da djeca koja pohađaju cjelodnevni boravak u vrtiću niti nemaju priliku više vremena dnevno gledati ekrane. Budući da je čak 65,49% roditelja odgovorilo kako uvijek nadzire sadržaj koji dijete gleda, 30,9% roditelja da nadzire sadržaj većinom ili koliko može, dok je mali dio roditelja odgovorio da sadržaj nadzire povremeno (1,77%), moguće je da roditelji također nadziru i količinu vremena koju djeca provode pred ekranima. No, isto tako, ako su roditelji jedan dio dana na poslu, moguće je da nemaju potpuni uvid u to koliko dijete zapravo vremenski gleda ekrane. Također, moguće je da roditelji nisu bili objektivni u procjeni količine vremena ili da nisu željeli iskreno odgovoriti.

Nadalje, kako djeca nemaju kritički oblikovan odnos prema medijskim sadržajima, ona su podložnija njihovom štetnom utjecaju. Taj će utjecaj ovisiti o stupnju i načinu korištenja medija, pri čemu bitnu ulogu imaju roditelji djece koji se trebaju informirati o izloženosti i poželjnosti efekata koje mediji imaju na njihovu djecu (Sindik, 2012). U ovom je istraživanju jedno od pitanja glasilo: „Što je djeci dopušteno gledati na ekranima?“ Na to pitanje je najveći dio roditelja odgovorio da je djeci dopušteno gledati isključivo sadržaj namijenjen djeci, a zatim slijede oni roditelji koji su odgovorili da je djeci, uz sadržaj namijenjen djeci, dopušteno gledati i sadržaj koji roditelji procjenjuju kao nenasilan. Pitanje je, međutim, što roditelji procjenjuju kao nenasilni sadržaj, a to ovisi o nizu čimbenika koji nisu uključeni u ovo istraživanje (npr. crte ličnosti roditelja, stavovi roditelja i sl.). S obzirom na neke zabrinjavajuće podatke o broju nasilnih scena u crtićima, teško je odrediti što je zapravo medijski sadržaj koji je primjeren djeci. Moguće je i da se roditelji djece razlikuju s obzirom na procjenu primjerenosti sadržaja za dijete, tako da jedan dopušta djeci gledanje različitih sadržaja, pa majke (koje su sudjelovale u istraživanju) nemaju informaciju o tome što očevi dopuštaju djeci gledati.

Berk (2015) naglašava kako roditelji snose veći dio odgovornosti za reguliranje izloženosti djece neodgovarajućim medijskim sadržajima. Iako roditelji mogu kontrolirati, primjerice, pristup internetu pomoću različitih filtera ili programa koji nadgledaju posjete web

stranicama, istraživanja američkih roditelja i djece pokazuju da 20 do 30% američke predškolske djece nema nikakvih ograničenja što se tiče korištenja televizije ili računala. Sukladno tome, Berk (2015) smatra kako roditelji trebaju jasno ograničiti što djeca smiju gledati na ekranima, a naglašava i da je poželjno da odrasli gledaju ekrane s djecom, pri čemu trebaju postavljati pitanja o realizmu na prikazima, izražavati neodobravanje nepoželjnih ponašanja te poticati raspravu kako bi djeca naučila razumjeti i vrednovati sadržaj u medijima. Mikić (2004; prema Sindik, 2012) objašnjava kako ne treba generalizirati medije, jer, iako neki televizijski programi mogu loše utjecati na djecu, neki ih mogu i obrazovati. Važno je da djeca uz pomoć roditelja spoznaju dobre i loše strane različitih medija, a ujedno i opasnosti koje oni donose (Mikić, 2004; prema Sindik, 2012). Dakle, roditelji ne bi trebali biti isključivo za ili protiv medija, nego bi trebali kritički i odgovorno pratiti svoju djecu (Sindik, 2012). Gledanjem crtića i drugih emisija s djecom, roditelji mogu uočiti reagira li dijete sa strahom na određene crtiće, nasilne scene, likove, glasne zvukove i sl., a također bi lakše mogli povezati brige djeteta koje mogu biti posljedica gledanja medija s uzrokom, što im onda daje potpuniju sliku o primjerenosti određenih sadržaja za njihovo dijete.

Kada govorimo o štetnim utjecajima medija na djecu, često se spominje problem širenja nasilja i agresivnosti, što je potvrđeno već 60-ih godina od strane Bandure. U kasnijim istraživanjima su istraživači potvrdili da gledanjem nasilnih filmskih junaka djeca uče nove oblike agresije, kao i da ih takav sadržaj općenito potiče na agresivna ponašanja (Bandura, 1984, 1986; Vasta i sur., 1997; prema Sindik, 2012). No, isto tako, istraživanja pokazuju da gledanje prosocijalnog televizijskog programa može povećati čestinu altruističnih i poželjnih ponašanja (Friedrich i Szein, 1973; Vasta i sur., 1997; prema Sindik, 2012). Dakle, utjecaj medija ovisi o sadržaju koji djeca gledaju na ekranima, ne samo o vremenu provedenom pred njima.

Najveći broj dječaka iz ovog istraživanja gleda crtiće „A je to“ i „Psići u ophodnji.“ Animirana serija „A je to“ prikazuje dva lika koja pokušavaju riješiti nekakav problem koristeći neprikladan alat. Prema redatelju Lubomíru Benešu i karikaturistu Vladimíru Jiráneku, humor korišten u seriji je vodič za optimističan život jer dvojica likova nikada ne odustaju dok ne riješe problem na maštovit način¹. Crtić „Psići u ophodnji“ prikazuje desetogodišnjeg dječaka koji spašava stanovnike jednog mjesta, zajedno sa psima koji imaju specifične vještine poput onih koje imaju vatrogasci i policajci. Champan tvrdi da opisani crtić pokazuje kako se uz

¹ *A je to!* (bez dat.). U Wikipedia. Dostupno 26. kolovoza 2020. na: https://hr.wikipedia.org/wiki/A_je_to!

promišljanje problemi uspješno svladavaju². S druge strane, najveći broj djevojčica gleda crtić „Peppa Pig“ i youtube kanal „Filip i Zaga.“ Crtić „Peppa Pig“ uči djecu na zabavan način pristojnom ponašanju, a također je 2005. godine osvojio nagradu za najbolju crtanu seriju za predškolsku dob³. Youtube kanal „Filip i Zaga“ sadrži videosnimke mladog para koji se uglavnom međusobno natječu kroz različite izazove. Navedene omiljene emisije djece ne uključuju, primjerice, iznenadne zvukove i nasilne scene, zbog čega se može pretpostaviti da neće izazvati strah kod većine djece.

Što se tiče omiljenih likova, dječaci uglavnom navode superjunake (Spiderman, Hulk i sl.), dok djevojčice navode ženske likove i princeze (Disney princeze, Dora iz crtića „Dora istražuje“ i sl.). Bushman i Huesmann (2001; prema Berk) tvrde kako dječaci uglavnom više vremena gledaju nasilne medije, vjerojatno zbog muški orijentiranih tema osvajanja te korištenja muškaraca kao glavnih likova. Tako lik „Hulk“ predstavlja veliko, zeleno čudovište s nadljudskom snagom i nemogućnošću kontroliranja bijesa, čiji intenzitet snage raste s njegovom ljutnjom⁴, dok se lik „Spidermana“ bori protiv nepravde upotrebljavajući silu. S druge strane, Disneyeve princeze su uglavnom samo lijepe i dobroga ponašanja, no ipak se u takvim crtićima javljaju zli likovi koji ih žele otrovati, zatočiti i sl. Lik Dora iz crtića „Dora istražuje“ istražuje svijet bez znanja svojih roditelja te priča sa strancima, što bi djecu moglo dovesti u opasnost. Spomenuti lik nema usvojene navike pristojnoga ponašanja i govori ljudima što trebaju učiniti (omalovažava djecu). U crtiću se često prikazuju imaginarna bića kao što su strašna čudovišta, agresivne životinje, životinje koje krađu, a prikazi su prilično nerealni, budući da životinje i predmeti pričaju. Upravo bi zbog različitih karakteristika pojedinih emisija bilo preporučljivo u daljnjim istraživanjima ispitati povezanost pojedine emisije sa specifičnim strahovima kod djece. Mikić (2002; prema Sindik, 2012) objašnjava kako je u predškolskoj dobi potrebno da djeca razlikuju realan svijet od onoga predstavljenog u medijima, budući da se često događa da djeca nisu sigurna što potječe iz zbiljske, a što iz medijske (fiktivne) situacije. Wright i sur. (1994; prema Berk, 2015) smatraju kako djeca do sedme godine ne shvaćaju do kraja nerealnost televizijskog sadržaja.

Premda je u ovom istraživanju dobiveno da je prosječni broj strahova djece koja manje gledaju ekrane ($M=4,86$) niži u odnosu na djecu koja više gledaju ekrane ($M=5,75$), razlika u

² Mojtv (2018). *Psici u ophodnji*, dostupno 26. kolovoza 2020. na: <https://mojtv.net/kanal/tv-program/4/rtl/2018-10-06/emisija/91639977/psici-u-ophodnji>

³ Nova Tv (2012). Dostupno 26. kolovoza 2020. na: <https://novatv.dnevnik.hr/djecji/peppa-pig/>

⁴ Hulk (Marvel Comics). (bez dat.). U Wikipedia. Dostupno 26. kolovoza 2020. na: [https://hr.wikipedia.org/wiki/Hulk_\(Marvel_Comics\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Hulk_(Marvel_Comics))

ukupnom broju strahova nije statistički značajna. Vjerojatno je da je ovakvim rezultatima doprinijela činjenica da su u ovo istraživanje uključena samo predškolska djeca te da razmjerno velik broj roditelja ima nadzor nad onim što gledaju njihova djeca. Da bi rezultati bili reprezentativniji bilo bi poželjno uključiti veći broj ispitanika, kao i raznolikiji uzorak. Isto tako, nismo ispitali mnoge detalje vezane uz medijske navike djece i roditelja (npr. koliko vremena gledaju određeni sadržaj, gledaju li strašne scene i sl.), pa može biti da bi rezultati istraživanja bili drugačiji da smo gledali vrijeme provedeno u gledanju potencijalno zastrašujućih sadržaja ili da smo npr. usporedili dvije skupine djece – skupinu djece koja gledaju strašne scene i skupinu djece koja ne gledaju.

4.1. Uočeni problemi tijekom istraživanja

Ograničenja ovog istraživanja proizlaze iz samog načina istraživanja i ispitanog uzorka. Naime, planirano je da istraživanje bude provedeno u nekoliko dječjih vrtića, no zbog situacije s pandemijom i brojnih epidemioloških mjera, istraživanje je provedeno putem interneta, tj. Google obrasca. Upitnik je postavljen u nekoliko Facebook grupa, a kako su većina članova bile žene, nisu prikupljeni odgovori od muških ispitanika, što vjerojatno ne bi bio slučaj da je istraživanje provedeno u dječjim vrtićima. Osim toga, ispitivanja provedena na ovaj način mogu biti pod utjecajem različitih varijabli. Primjena upitnika može dati neke valjane podatke, no ti podaci mogu biti pod utjecajem subjektivnog stanja i motivacije sudionika, pogotovo kada se radi o ispitivanju provedenom internetom. Međutim, uočena je prednost provedbe upitnika putem interneta, u smislu kraćeg vremena potrebnog za prikupljanje podataka. Nakon provedenog istraživanja, također je uočeno da bi bilo poželjno uključiti veći broj ispitanika, kako bi dobiveni rezultati bili što reprezentativniji. Isto tako, bilo bi poželjno dodati još nekoliko pitanja vezanih uz medijske navike djece i roditelja, kako bi se dobio potpuniji uvid u njih. Primjer su pitanja vezana uz to koje medije djeca najčešće koriste, imaju li kakve zabrane vezane uz upotrebu medija, imaju li određeno koliko vremenski smiju gledati ekrane, koriste li roditelji filtere koji onemogućavaju gledanje sadržaja koji nije namijenjen djeci, primjećuju li roditelji da djeca doživljavaju strahove nakon uporabe medija, gledaju li zajedno s djecom određene sadržaje, razgovaraju li s njima o sadržajima koji su bili dostupni djeci i sl.

4.2. Praktična primjena dobivenih rezultata

Vulić-Prtorić (2002) smatra da su strahovi sastavni dio razvoja svakog djeteta, te navodi kako preko 90% djece u dobi od 2. do 14. godine ima najmanje jedan specifičan strah, dok ih

većina ima i više. Upravo zbog toga, bilo bi poželjno da postoji više istraživanja čiji je cilj detaljnije istražiti emociju straha kod djece, njihovih roditelja, ali i općenito kod ljudi. S obzirom na to da je u ovom istraživanju potvrđeno da postoji umjerena i pozitivna povezanost ukupnog broja dječjih strahova i strahova njihovih roditelja u odrasloj dobi, te da je opisano na koji način roditelji utječu na socijalizaciju emocija kod svoje djece, rezultati istraživanja mogu biti korisna smjernica za roditelje. Oni mogu uputiti roditelje na što trebaju obratiti pozornost kada je riječ o tome kakav će model za izražavanje emocija pružati svojoj djeci. Isto se odnosi i na druge osobe koje su bliske djetetu, kao što su braća, sestre, ali i odgojitelji, od kojih djeca također uče kako i koje emocije izražavati. Osim toga, dobiveni rezultati bi mogli biti i smjernica za daljnja, detaljnija i šira istraživanja o ovoj temi.

Nadalje, kako je i ovim istraživanjem potvrđeno da se kod djece u najvećem broju javljaju razvojni strahovi, roditelji se na osnovu toga mogu informirati što je, a što nije poželjno činiti kada uoče da njihovo dijete doživljava određene strahove. Isto tako, mogu se uputiti u strategije koje mogu primijeniti s djecom ili pak naučiti djecu kako da sama sebi olakšaju doživljaj straha. Ne manje važna su i istraživanja o utjecaju medija na strahove kod djece, koja bi trebala uključivati veći broj sudionika i pitanja vezanih uz medijske navike djece i roditelja, kako bi se vidjelo utječu li mediji zapravo na emociju straha kod djece.

5. ZAKLJUČAK

Vjerojatno će svako dijete u nekom trenutku doživjeti strah ili više njih. Ovim smo istraživanjem željeli ispitati učestalost različitih strahova kod djece predškolske dobi, zatim ispitati povezanost postojanja strahova kod djece i njihovih roditelja, te ispitati postojanje razlike u broju strahova kod djece, ovisno o količini njihove izloženosti medijskim sadržajima.

Na osnovu rezultata ovog istraživanja može se zaključiti:

1. Kod djece predškolske dobi, čiji su roditelji sudjelovali u istraživanju, u najvećem broju javljaju se razvojni strahovi. Hipoteza o razlikama u ukupnom broju strahova kod djece, s obzirom na dob i spol, nije potvrđena, tj. nije utvrđeno da su mlađa djeca plašljivija od starije, odnosno da su djevojčice plašljivije od dječaka.

2. Postoji umjerena i pozitivna povezanost ukupnog broja dječjih strahova i strahova njihovih roditelja u odrasloj dobi, dok nije dobivena značajna povezanost ukupnog broja dječjih strahova i strahova njihovih roditelja kada su bili u dobi djeteta za kojeg su dali procjene. Također rezultati pokazuju da postoji velika sličnost u sadržaju strahova djece i njihovih roditelja kada su bili u dobi djeteta kojeg su procjenjivali, dok se sadržaj strahova djece i roditelja u odrasloj dobi gotovo u potpunosti razlikuje.

3. Rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u ukupnom broju strahova kod one djece koja manje gledaju ekrane u odnosu na onu djecu koja više gledaju ekrane.

Dobiveni rezultati doprinose razumijevanju najčešćih strahova u djece predškolske dobi, što je naročito važno za roditelje i djelatnike predškolskih ustanova. Osim toga, dobivena povezanost ukupnog broja strahova u djece i ukupnog broja strahova u roditelja u odrasloj dobi upućuje na mogućnost da učenje opažanjem može doprinijeti nekim strahovima kod djece, što može imati važne implikacije za ponašanje odraslih osoba koje skrbe o djeci.

6. LITERATURA

Baćan M. (2013). *Dječji strahovi: Što trebamo znati*, dostupno 2. kolovoza 2020. na: <http://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno teme/djecji-strahovi-sto-trebamo-znati/>

Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Brajša-Žganec, A., Slunjski, E. (2007). Socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi: povezanost razumijevanja emocija i prosocijalnog ponašanja. *Društvena istraživanja*, 16(3(89)), 477-496, dostupno 2. kolovoza 2020. na: <https://hrcak.srce.hr/19080>

Bratković, J. (2018). *Mediji i nasilje*. Završni rad. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, dostupno 25. kolovoza 2020. na: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/hrstud%3A1778>

Ennulat, G. (2010). *Strahovi u dječjem vrtiću*. Split: Harfa d.o.o.

Essau, C. A. (2014). *Angst bei Kindern und Jugendlichen*, 2. Auflage. München: Ernst Reinhardt Verlag.

Isić, A., Kurtodža-Vučak, Z. (2012). *Doživljaj straha kod djece predškolske dobi*, dostupno 2. kolovoza 2020. na:

https://www.researchgate.net/publication/312608981_DOZIVLJAJ_STRAHA_KOD_DJECE_PREDSKOLSKE_DOBI_THE_EXPERIENCE_OF_FEAR_IN_PRESCHOOL_CHILDREN

Laboš, D., Marinčić, P. (2018). Mediji kao sredstvo zabave u očima djece. *MediAnali*, 12(15), 1-32, dostupno 25. kolovoza 2020. na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=288270

Laporte, P., Pan, P., Hoffmann, M., Wakschlag, L., Rohde, L., Miguel, E., Pine, D., Manfro, G., Salum, G. (2017). Specific and social fears in children and adolescents: separating normative fears from problem indicators and phobias. *Revista Brasileira De Psiquiatria*, 39, 118-125, dostupno 2. kolovoza 2020. na:

https://www.researchgate.net/publication/314651183_Specific_and_social_fears_in_children_and_adolescents_Separating_normative_fears_from_problem_indicators_and_phobias

Marković, V. (2008). *Roditelji i dječji strahovi*. Đakovo: Tempo

Mikas, D., Pavlović, Ž., Rizvan, M. (2015). Strahovi djece predškolske dobi. *Paediatrica Croatica*, 59(1), 1-6, dostupno 2. kolovoza 2020. na: <http://www.hpps.com.hr/sites/default/files/Dokumenti/2015/PDF/Dok%203.pdf>

Milanović, M. (2014). Roditelji i vrtić kao važan rani utjecaj na razvoj. U M. Milanović (ur.), *Pomozimo im rasti: priručnik za partnerstvo odgojitelja i roditelja* (str. 15-23). Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

Muris, P. (2007). *Normal and abnormal fear and anxiety in children and adolescents*. Amsterdam: Elsevier, dostupno 2. kolovoza 2020. na: [https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=1McHvoBx3h8C&oi=fnd&pg=PP1&dq=Muris,+P.+\(2007\).+Normal+and+abnormal+fear+and+anxiety+in+children+and+adolescents.+Amsterdam:+Elsevier.&ots=ojK_17wqht&sig=oKKrpXKNIoXgFRM0MJu8KnfIgdI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=1McHvoBx3h8C&oi=fnd&pg=PP1&dq=Muris,+P.+(2007).+Normal+and+abnormal+fear+and+anxiety+in+children+and+adolescents.+Amsterdam:+Elsevier.&ots=ojK_17wqht&sig=oKKrpXKNIoXgFRM0MJu8KnfIgdI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)

Oatley, K., Jenkins, J. M. (2003). *Razumijevanje emocija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Reznick, C. (2013). *Innere Starkmacher: Wie Kinder Stress und Angst in Freude und Selbstvertrauen verwandeln*. München: Kösel – Verlag.

Riemann, F. (2002). *Temeljni oblici straha: studija iz dubinske psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Shapiro, L. E. (2002). *Malo prevencije: kako roditelji mogu spriječiti probleme u ponašanju i probleme djece*. Zagreb: Mozaik knjiga d.o.o.

Sindik, J. (2012). Kako roditelji percipiraju utjecaj medija na predškolsku djecu? *Medijska istraživanja*, 18(1), 5-33, dostupno 2. kolovoza 2020. na: <https://hrcak.srce.hr/85379>

Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi: priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi*. Zagreb: Gold marketing – Tehnička knjiga.

Starc, B., Žižak, A. (2014). Plašljivost. U M. Milanović, (ur.), *Pomozimo im rasti: priručnik za partnerstvo odgojitelja i roditelja* (str. 257-263). Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

Šimala, T. (2017). *Utjecaj medija na djecu predškolske dobi*. Završni rad. Zagreb: Učiteljski fakultet odsjek za odgojiteljski studij, dostupno 2. kolovoza 2020. na: <https://repozitorij.ufzg.unizg.hr/islandora/object/ufzg%3A347>

Tatalović Vorkapić, S., Knapić I. (2015). Čega smo se bojali kada smo bili djeca? – važnost ranih iskustava budućih odgajatelja za njihov rad s djecom. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, 10(21), 62-76, dostupno 2. kolovoza na: <https://hrcak.srce.hr/148518>

Užarević, M. (2015). *Razvojni strahovi djece predškolske dobi*. Završni rad. Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, dostupno 2. kolovoza 2020. na: <https://repozitorij.foozos.hr/islandora/object/foozos:171>

Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (2005). *Dječja psihologija: moderna znanost, Treće izdanje*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Vulić-Prtorić, A. (2002). Strahovi u djetinjstvu i adolescenciji. *Suvremena psihologija*, 5(2), 271-293, dostupno 2. kolovoza 2020. na: <https://hrcak.srce.hr/3223>

Wenar, C. (2003). *Razvojna psihopatologija i psihijatrija: od dojenačke dobi do adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Zgrabljčić Rotar, N. (2005). *MEDIJI – Medijska pismenost, medijski sadržaji i medijski utjecaji*, dostupno 25. kolovoza 2020. na: https://scholar.google.hr/scholar?q=mediji+i+strahovi+kod+djece&hl=hr&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar

Zlotovic, M. (1989). *Strahovi kod dece, Treće izdanje*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Zucaro, L. (2015). *Pobijedite dječje strahove*. Zagreb: Trsat.

7. PRILOZI

Upitnik – Povezanost postojanja strahova kod djece predškolske dobi i strahova njihovih roditelja

Poštovani roditelju/skrbniku,

studentica sam 2. godine Izvanrednog Sveučilišnog diplomskog studija ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na dislociranom studiju u Slavanskom Brodu koji pripada Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku.

Provodim anonimnan upitnik s roditeljima djece u dobi od 4 do 6 godina, u svrhu izrade diplomskog rada na temu *Povezanost postojanja strahova kod djece predškolske dobi i strahova njihovih roditelja*. Molim Vas da sudjelujete u istraživanju i iskreno odgovorite na sljedeća pitanja. Upitnik sadrži 31 pitanje i njegovo ispunjavanje u prosjeku traje 10 minuta.

Napominjem da je sudjelovanje u istraživanju anonimno i svi podaci će biti analizirani samo na grupnoj razini. Popunjavanjem upitnika pristajete na istraživanje. Ako imate bilo kakvih pitanja u vezi istraživanja, možete se javiti na dsapina0@gmail.com.

Unaprijed Vam se zahvaljujem na izdvojenom vremenu i trudu!

1. Vaš spol:

- a) M
- b) Ž

2. Vaša dob:

3. Vaša stručna sprema:

- a) nezavršena osnovna škola
- b) završena osnovna škola
- c) završena srednja škola
- d) završena viša škola ili fakultet
- e) završen poslijediplomski studij

4. Vaše zanimanje:

5. Vaš bračni status:

- a) oženjen/udana
- b) izvanbračna zajednica
- c) samac
- d) razveden/razvedena
- e) udovac/udovica

6. Koliko djece imate?

7. Starost djece (Napišite dob za svako dijete, od najstarijeg do najmlađeg, i podatke odvojite zarezom, npr. 7g, 5g, 4mj):

8. Na sljedeća pitanja odgovarajte imajući na umu svoje dijete u dobi od 4 do 6 godina. Ako imate više djece te dobi, odgovarajte za jedno od njih. Spol djeteta:

- a) M
- b) Ž

9. Dob djeteta:

- a) 4
- b) 5
- c) 6

10. Srodnost s djetetom:

- a) roditelj
- b) skrbnik

11. Ide li dijete u vrtić?

- a) Da
- b) Ne

12. Označite polje ispred pojedinog straha kojeg ste primijetili kod djeteta kojeg procjenjujete.

☐	strah od iznenadnih, jakih zvukova
☐	strah od visine
☐	strah od pada
☐	strah od velikih objekata (npr. kamiona)
☐	strah od određenih predmeta
☐	strah od vode
☐	strah od vremenskih nepogoda (grmljavine, vjetrova, kiše i sl.)
☐	strah od prirodnih katastrofa (npr. potresa, požara, poplava)
☐	strah od životinja općenito
☐	strah od zmijsa
☐	strah od insekata
☐	strah od mraka
☐	strahovi koji nastaju nakon pričanja strašnih priča, gledanja TV-a
☐	strah od imaginarnih bića (npr. duhova, čudovišta)
☐	strah od sjena
☐	strah da je netko pod krevetom/u ormaru
☐	strah od tavana/podruma
☐	strah biti sam kod kuće
☐	strah da će se izgubiti
☐	strah od nepoznatih osoba
☐	strah od starih ljudi
☐	strah od policajaca

☐	strah od lopova
☐	strah od liječnika
☐	strah od smrti
☐	strah od medicinskih i stomatoloških zahvata
☐	strah od ozljeda (tjelesnih povreda)
☐	strah od posjekotine, krvi
☐	strah od bolesti
☐	strah od bakterija
☐	strah od nasilja
☐	strah od odvajanja
☐	strah od odlaska u krevet/strah od spavati sam/a u krevetu
☐	strah od napuštanja
☐	strah od samoće
☐	strah da će ga roditelji zaboraviti
☐	strah da se majka neće vratiti kući
☐	strah da će se roditelji razvesti
☐	strah od gubitka ljubavi bliskih osoba
☐	strah za sudbinu bliskih osoba
☐	strah od kazne
☐	strah od promjena
☐	strah od odlaska u vrtić
☐	strah od škole
☐	strah da neće imati prijatelje
☐	strah od neprihvatanja
☐	strah od neuspjeha

13. Postoje li kod djeteta kojeg procjenjujete još neki strahovi koji nisu navedeni na popisu?

- a) Da
- b) Ne

14. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje potvrđan, koji?

15. Označite polje ispred pojedinog straha za kojeg se sjećate da ste ga imali kada ste bili u dobi u kojoj je sada dijete koje procjenjujete.

☐	strah od iznenadnih, jakih zvukova
☐	strah od visine
☐	strah od pada
☐	strah od velikih objekata (npr. kamiona)
☐	strah od određenih predmeta
☐	strah od vode
☐	strah od vremenskih nepogoda (grmljavine, vjetra, kiše i sl.)
☐	strah od prirodnih katastrofa (npr. potresa, požara, poplava)
☐	strah od životinja općenito
☐	strah od zmija
☐	strah od insekata
☐	strah od mraka
☐	strahovi koji nastaju nakon pričanja strašnih priča, gledanja TV-a
☐	strah od imaginarnih bića (npr. duhova, čudovišta)
☐	strah od sjena
☐	strah da je netko pod krevetom/u ormaru
☐	strah od tavana/podruma
☐	strah biti sam kod kuće
☐	strah da će se izgubiti
☐	strah od nepoznatih osoba
☐	strah od starih ljudi
☐	strah od policajaca

☐	strah od lopova
☐	strah od liječnika
☐	strah od smrti
☐	strah od medicinskih i stomatoloških zahvata
☐	strah od ozljeda (tjelesnih povreda)
☐	strah od posjekotine, krvi
☐	strah od bolesti
☐	strah od bakterija
☐	strah od nasilja
☐	strah od odvajanja
☐	strah od odlaska na spavanje/strah od toga sa sami spavate krevetu
☐	strah od napuštanja
☐	strah od samoće
☐	strah da će Vas roditelji zaboraviti
☐	strah da se majka neće vratiti kući
☐	strah da će se Vaši roditelji razvesti
☐	strah od gubitka ljubavi bliskih osoba
☐	strah za sudbinu bliskih osoba
☐	strah od kazne
☐	strah od promjena
☐	strah od odlaska u vrtić
☐	strah od škole
☐	strah da neće imati prijatelje
☐	strah od neprihvatanja
☐	strah od neuspjeha

16. Postoje li još neki strahovi za koje se sjećate da ste ih imali kada ste bili u dobi u kojoj je sada Vaše dijete, a koji nisu navedeni na popisu?

- a) Da
- b) Ne

17. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje potvrđan, koji?

18. Označite polje ispred pojedinog straha kojeg imate sada, u odrasloj dobi.

	strah od iznenadnih, jakih zvukova
	strah od visine
	strah od pada
	strah od velikih objekata (npr. kamiona)
	strah od određenih predmeta
	strah od vode
	strah od vremenskih nepogoda (grmljavine, vjetra, kiše i sl.)
	strah od prirodnih katastrofa (npr. potresa, požara, poplava)
	strah od životinja općenito
	strah od zmija
	strah od insekata
	strah od mraka
	strahovi koji nastaju nakon pričanja strašnih priča, gledanja TV-a
	strah od imaginarnih bića (npr. duhova, čudovišta)
	strah od sjena
	strah da je netko pod krevetom/u ormaru
	strah od tavana/podruma
	strah biti sam kod kuće
	strah da će se izgubiti
	strah od nepoznatih osoba
	strah od starih ljudi
	strah od policajaca

	strah od lopova
	strah od liječnika
	strah od smrti
	strah od medicinskih i stomatoloških zahvata
	strah od ozljeda (tjelesnih povreda)
	strah od posjekotine, krvi
	strah od bolesti
	strah od bakterija
	strah od nasilja
	strah od odvajanja
	strah od odlaska u krevet/strah od toga da sami spavate u krevetu
	strah od napuštanja
	strah od samoće
	strah da Vas roditelji zaboraviti
	strah da će se Vaši roditelji razvesti
	strah od gubitka ljubavi bliskih osoba
	strah za sudbinu bliskih osoba
	strah od kazne
	strah od promjena
	strah od djetetova odlaska u vrtić
	strah od djetetova odlaska u školu
	strah da neće imati prijatelje
	strah od neprihvatanja
	strah od neuspjeha

19. Postoje li još neki strahovi koje imate sada, a nisu navedeni na popisu?

- a) Da
- b) Ne

20. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje potvrđan, koji?

21. Procijenite koliko vremena dnevno Vaše dijete provodi pred ekranima (TV, mobitel, računalo, tablet i sl.):

- a) Dnevno 30 min
- b) Dnevno 1h
- c) Dnevno 2h
- d) Dnevno 3h
- e) Dnevno više od 3h
- f) Uopće ne provodi vrijeme pred ekranima

22. U koje vrijeme dijete gleda ekrane?

- a) Ujutro
- b) Tijekom dana
- c) Navečer
- d) Ne gleda ekrane

23. Nadzirete li sadržaj koji Vaše dijete gleda na ekranima?

- a) Da, uvijek
- b) Većinom, koliko mogu
- c) Povremeno
- d) Nikada
- e) Ne, jer ne gleda ekrane

24. Što je Vašem djetetu dopušteno gledati na TV-u?

- a) Isključivo sadržaj namijenjen djeci (crtići, animirani filmovi, obiteljske komedije i sl.)
- b) Sadržaj namijenjen djeci (crtići, animirani filmovi, obiteljske komedije i sl.) i sadržaj koji nije namijenjen djeci, ali koji prema Vašoj procjeni ne prikazuje nasilne scene ili scene koje bi mogle izazvati određeni strah kod djeteta
- c) Sve što želi gledati
- d) Nije mu dopušteno gledati ekrane

25. Ima li Vaše dijete omiljenu emisiju (crtić ili sl.)?

- a) Da
- b) Ne

26. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje potvrđan, koju?

27. Ima li dijete omiljenog junaka?

- a) Da
- b) Ne

11. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje potvrđan, kojeg?

28. Procijenite koliko vremena dnevno Vi gledate ekrane:

- a) Dnevno 30 min
- b) Dnevno 1h
- c) Dnevno 2h
- d) Dnevno 3h
- e) Dnevno više od 3h

29. Što najčešće gledate na ekranima?

- a) Informativne emisije
- b) Komedije, romantične filmove i sl.
- c) Znanstveno-fantastične filmove
- d) Akcijske filmove, trilere i sl.
- e) Koristim tehnologiju/ekrane za posao

14. Dok Vi gledate ekrane, što radi Vaše dijete (kada je budno)?

- a) Igra se (ili je nečim zaokupljeno) u istoj prostoriji gdje gledam TV
- b) Ne nalazi se u istoj prostoriji dok gledam TV

8. IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Ja, Daniela Šapina, studentica Izvanrednog Sveučilišnog diplomskog studija ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Fakultetu na odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku, matični broj: 0267031846, izjavljujem da sam ovaj diplomski rad napisala samostalno, uz pomoć stručne literature te mentora i sumentora.